

DIYANET İLMÎ DERGİ

ISSN: 1300-8498

e-ISSN: 2822-2261

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/did>

Hız. Ömer İsnadı ile Nakledilen Mevzû Rivayetlerin Değerlendirilmesi: İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'ât*'ı Özelinde

Araştırma Makalesi

Tarih

Geliş Tarihi: 24 Ağustos 2025 Kabul Tarihi: 12 Mart 2026

Yazar: Cesim Şahin

Doktora Öğrencisi

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İzmir-Türkiye

Yazar Katkı Oranı: %100

<https://ror.org/007x4cq57>

<https://orcid.org/0009-0008-5139-2581>.

cesim_sah@yahoo.com

Atf: Şahin, Cesim. "Hız. Ömer İsnadı ile Nakledilen Mevzû Rivayetlerin Değerlendirilmesi: İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'ât*'ı Özelinde". *Diyanet İlmî Dergi* 62/1 (2026), 213-250.

<https://doi.org/10.61304/did.1771501>

Makale Bilgileri

Bu makale, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Sabri Çap danışmanlığında yürütülmekte olan *Hız. Ömer'in Merfû ve Mevkuf Rivayetlerinin Değerlendirilmesi* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

İntihal: Benzerlik Taraması Yapıldı - intihal.net

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı: Makalenin hazırlanmasında yapay zekâ araçları kullanılmamıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Etik Bildirim: ilmidergi@diyanet.gov.tr

Yazar Çıkar Çatışması Beyanı: Herhangi bir yazarla çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Bu makale CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

DIYANET SCIENTIFIC JOURNAL

ISSN: 1300-8498

e-ISSN: 2822-2261

Web: <https://dergipark.org.tr/en/pub/did>

An Assessment of Fabricated Reports Attributed to Umar b. al-Khattab: A Study of Ibn al-Jawzi's *al-Mawdû'ât*

Research Article

History

Received: 24 August 2025 Accepted: 12 March 2026

Author: Cesim Şahin

PhD. Student

Izmir Kâtip Çelebi University

Institute of Social Sciences

Izmir-Türkiye

Author Contribution Rate: %100

<https://ror.org/007x4cq57>

<https://orcid.org/0009-0008-5139-2581>.

cesim_sah@yahoo.com 05332942764

Citation: Şahin, Cesim. “Hz. Ömer İsnadı ile Nakledilen Mevzû Rivayetlerin Değerlendirilmesi: İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'ât*'ı Özelinde”. *Diyanet İlmî Dergi* 62/1 (2026), 213-250.

<https://doi.org/10.61304/did.1771501>

Article Information

This article is based on the ongoing doctoral dissertation entitled *An Evaluation of the Marfu' and Mawquf Reports Attributed to Umar b. al-Khattab*, conducted in the Institute of Social Sciences, İzmir Kâtip Çelebi University.

Review: Double-blind

Plagiarism: Plagiarism check was performed - intihal.net

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

AI Use Statement: No artificial intelligence tools were used in the preparation of this article.

Ethics Committee Approval: This article does not require ethics committee approval.

Complaints: ilmidergi@diyanet.gov.tr

Authors Conflict of Interest Statement: There is no conflict of interest with any author.

This article is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Hız. Ömer İsnadı ile Nakledilen Mevzû Rivayetlerin Değerlendirilmesi: İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû 'ât'*ı Özelinde

Öz

Bu alışma, hadis ilminde mevzû rivayetlerin tespitine yönelik temel kaynaklardan biri olan İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Mevzû 'ât'* adlı eserinde, Hız. Ömer (ö. 23/644) kanalıyla nakledilen ve uydurma kabul edilen merfû rivayetleri incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada mevkuş rivayetler kapsam dışı bırakılmış, merfû rivayetlerin tahrîci yapılmış ve râviler cerh-ta'dil literatürü çerçevesinde değerlendirilmiştir. Mevzû kabul edilen bu rivayetlerin ahkâm, iman, ahlâk, ilim, tarih ve fiten gibi farklı temalara ait olduğu tespit edilmiştir. İnceleme sürecinde Hız. Ömer isnadıyla nakledilen rivayetler farklı yollarla nakledilmişse bu varyantlar da ele alınmış ve Hız. Ömer'e isnad edilenler hangi sened özellikleriyle mevzû kabul edildiği ortaya konmuştur. Eserde yer alan her bir giriş kayıt, tekrarlar ayrıştırıldıktan sonra kalan çekirdek rivayet ise benzersiz rivayet olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede *el-Mevzû 'ât'*'ta Hız. Ömer isnadıyla kaydedilmiş toplam 24 merfû kayıt tespit edilmiştir. Bunların 8'inin mükerrer olduğu belirlenmiş, tekrarların ayrıştırılması sonucunda ise 16 benzersiz rivayet bulunduğu görölmüştür. Rivayetler isnad tenkidi esas alınarak değerlendirilmiş; metinle ilgili hususlar bu değerlendirmeyi destekleyici düzeyde ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda, söz konusu rivayetler; mevzû, mevzû hükmü kesinleşmeyen ve Hız. Ömer'e nispeti problemlili olanlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Böylece hem eserdeki ilgili rivayetlerin isnad özellikleri ayrıntılı olarak ortaya konmuş hem de Hız. Ömer isnadıyla nakledilen mevzû rivayetlerin mahiyeti hakkında bütüncül bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Râvi, Hız. Ömer, İsnad, Mevzû.

An Assessment of Fabricated Reports Attributed to Umar b. al-Khattab: A Study of Ibn al-Jawzi's *al-Mawdû'ât*

Abstract

This study examines the fabricated reports attributed to Umar ibn al-Khattab (d. 23/644) as recorded in the seminal work *al-Mawdû'ât* by Ibn al-Jawzi (d. 597/1201), a primary and widely cited source for identifying spurious narrations in hadith scholarship. The research focuses on reports classified as marfu' transmitted through Umar, while mawquf narrations are excluded. Each entry is defined as a "record," and the remaining core report after separating repetitions is defined as a "unique report." Accordingly, 24 marfu' records attributed to Umar are identified; 8 are repetitive, leaving 16 unique reports for analysis. The narrators were evaluated within the framework of jarh wa-ta'dil, and each narration was systematically subjected to critical chain-of-transmission analysis. These fabricated reports cover diverse thematic areas, including jurisprudence, faith, ethics, knowledge, historical events, and social discord, reflecting both doctrinal and practical dimensions of early Islamic society. Variants of the narrations, where multiple transmission paths exist, were examined to clarify how they were attributed to Umar and which chain characteristics led scholars to classify them as fabricated. Evaluation relied primarily on isnad criticism, while matn issues were addressed only to support authenticity assessment and provide contextual insight. Ultimately, the narrations were categorized as clearly fabricated, of inconclusive status, or of problematic connection to Umar. This study delineates the isnad characteristics of narrations in *al-Mawdû'ât* and provides a comprehensive assessment of the nature, significance, and scholarly classification of fabricated reports transmitted through Umar, contributing to a deeper understanding of hadith criticism methodology and early Islamic transmission historiography.

Keywords: Hadith, Rawi, Umar ibn al-Khattab, Isnad, Mawdu'.

Summary

This article examines reports attributed to Umar ibn al-Khattab within the literature of fabricated (mawdu‘) traditions, with a particular focus on Ibn al-Jawzi’s *al-Mawdû‘ât*. In collections devoted to fabricated reports, certain Companions appear more frequently than others due to their prominence in both hadith transmission and early Islamic history. Among the Four Rightly Guided Caliphs, Umar stands out for his political authority, administrative practice, and juristic reasoning-factors that contributed to the frequent attribution of reports to him. These include both marfu‘ traditions, ascribed to the Prophet through Umar’s authority, and mawquf reports attributed directly to him. Some of these attributions have been debated for their authenticity or potential errors in transmission. The study analyzes Umar’s reports in *al-Mawdû‘ât* through an isnad-centered critical framework. The primary focus is on evaluating transmission chains, the reliability of transmitters, and the historical contexts in which the reports circulated. Textual criticism is used as a secondary, supportive measure, considering the coherence of the reports, their compatibility with established historical and biographical data, and their parallels within the broader hadith corpus. This approach grounds judgments of authenticity primarily in isnad evaluation while using textual considerations to clarify and supplement the findings. Analysis reveals that some reports attributed to Umar reflect political, sectarian, or social motivations. During periods of contestation over authority and legitimacy in the early Muslim community, Umar’s reputation for justice and strong governance made his name particularly suitable for attribution. In certain cases, his authority appears to have been invoked to lend legitimacy to later claims or positions. At the same time, the study finds that reports labeled as fabricated in classical compilations do not always warrant uniform classification. Through isnad analysis and cross-source comparison, some reports identified as mawdu‘ are more accurately categorized as weak or disputed rather than definitively fabricated. This underscores the importance of reassessing earlier judgments through careful source criticism. Special attention is given to marfu‘ reports in which Umar appears as the final transmitter. These are particularly sensitive because they invoke the authority of both the Prophet and Umar. Transmission chains are examined in light of transmitter evaluations in biographical and critical literature, with comparisons across multiple sources. The relationship between isnad reliability and broader historical context is also considered. The relatively small number of reports concerning Umar in *al-Mawdû‘ât* reflects Ibn al-

Jawzi's selectivity in recording and critiquing such material. Nevertheless, similar reports appear in other hadith and historical works, highlighting the need for a broader comparative perspective. Early sources, particularly works of *tabaqat* and *sira*, are consulted, with Ibn al-Jawzi's compilation serving as a working basis unless compelling evidence suggests otherwise. Thematic analysis identifies recurring patterns among fabricated reports attributed to Umar. Politically oriented reports often engage with questions of authority and legitimacy, sectarian reports tend to elevate or critique specific figures, and socially oriented reports reflect concerns related to governance, justice, and religious practice. Umar's historical reputation as a just and authoritative leader made him a focal point for attribution, functioning as a conduit through which broader ideological and communal concerns were expressed. In conclusion, examining reports attributed to Umar in *al-Mawdû'ât* illuminates the interplay of authority, politics, and hadith transmission in early Islamic history. By adopting an *isnad*-centered approach, with textual analysis as a supportive tool, the study provides a balanced assessment of the material. Distinguishing among authentic, weak, and fabricated attributions strengthens hadith methodology and clarifies Umar's historical and intellectual legacy. Rigorous source criticism remains essential for the reliable interpretation of early Islamic history and the preservation of trustworthy religious knowledge

Giriş

Hz. Ömer, erken dönem İslâm tarihinde siyasî, fikhî ve ictimâî alanlardaki etkili konumuyla öne çıkan bir sahâbîdir. Kaynaklarda Hz. Ömer'e nispet edilen rivayetlerin sayısı hakkında kesin bir rakam bulunmamakla birlikte, mükerrerler dâhil olmak üzere merfû rivayetlerin 500'ün üzerinde, mevkuf rivayetlerin ise 3134 olduğu zikredilmektedir.¹ Onun, Resûlullah'a (s.a.s.) yakınlığı ve sahip olduğu ilmî otoritesine rağmen çok hadis rivayet eden bir sahâbî olmamakla birlikte, hadis kaynaklarında adına sıkça rastlanmaktadır. Hadis uyduranlar, bazı siyasî sebeplerle rivayetleri meşrulaştırmak için toplum nezdinde otorite sahibi sahâbîlerin isimlerini tercih etmişlerdir.² Bu anlayış, uydurma haberlerin Hz. Ömer isnadıyla aktarılmasına da zemin hazırlamıştır. Bu noktada İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'ât* adlı eseri, Hz. Ömer'e nispet edilen mevzû³ rivayetlerin tespitinde temel bir kaynak olmasının yanı sıra, bu rivayetlerin uydurma sayılma gerekçelerinin isnad açısından ve metinle ilgili değerlendirmeler çerçevesinde incelenmesine imkân sunmaktadır.

Bu çalışma, İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'ât* adlı eserinde Hz. Ömer kanalıyla nakledilen rivayetleri klasik hadis tenkidi çerçevesinde ele alarak; bu rivayetlerin hangi isnad ve metin özellikleri sebebiyle mevzû kabul edildiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu amaçla araştırma şu sorulara cevap aramaktadır: *el-Mevzû'ât*'ta Hz. Ömer'e nispet edilen mevzû rivayetlerin nicel ve tematik dağılımı nasıldır? Hz. Ömer isnadıyla aktarılan bu rivayetlerde tekrarlanan râviler ve isnad örüntüleri bulunmakta mıdır? Bu rivayetlerin mevzû kabul edilmesinde cerhta'dil literatürü hangi ölçütler üzerinden belirleyici olmaktadır? Hz. Ömer isnadıyla gelen rivayetlerde, isnad problemlerine ek olarak metin tenkidi açısından dikkat çeken ortak unsurlar var mıdır? Bununla beraber İbnü'l-Cevzî'nin Hz. Ömer'e nispet edilen rivayetleri mevzû kabul etme gerekçeleri, klasik hadis tenkidi yöntemiyle ne ölçüde örtüşmektedir?

İbnü'l-Cevzî *el-Mevzû'ât*'ında problemleri gördüğü rivayetleri sened ve metin yönünden değerlendirerek bir araya getirmiştir. Her ne kadar eserde yer alan bazı rivayetlerin mevzû kabul edilmesi sonraki âlimlerce ihtiyatla karşılanmış olsa da, *el-Mevzû'ât*, hadis uydurmacılığına karşı erken ve sistematik bir tenkit çabasını yansıtmaya bakımından dikkat çekici bir kaynaktır. Bu yönüyle Hz. Ömer'e nispet edilen söz konusu

¹ Ali Çelik, "Hz. Ömer'in Hadisçiliği", *Süleyman Demirel İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1995), 253-275; Sabri Çap, *Hadis İliminde Merfû-Mevkuf İlişkisi* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020), 106.

² Musa Bağcı, *Hadis Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013) 143, vd.

³ Abdullah Aydın, *Hadis İstihlâhları Sözlüğü* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1987), 100.

rivayetlerin incelenmesinde bu eser esas alınmıştır. İbnü'l-Cevzî'nin, mevzû hadisleri akla, nakle ve usule aykırılık ölçütleriyle tanımlaması,⁴ Hz. Ömer isnadıyla aktarılan rivayetlerin değerlendirilmesinde de belirleyici olmuştur. İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'ât*'ında Hz. Ömer'e isnad edilen rivayetlerin çoğunluğunu, onun adına uydurulmuş merfû rivayetler oluşturmaktadır. Esasen yalnızca merfû rivayetlerle sınırlı bir inceleme, hadis ilmini daraltma tehlikesi barındırmaktadır.⁵ Ancak eserde, Hz. Ömer hakkında uydurulmuş haberlerin sayısı oldukça sınırlı olmakla beraber araştırmamızın kapsamını aşacağından Hz. Ömer'e dair mevkuf rivayetler bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. İbnü'l-Cevzî, Hz. Ömer isnadı ile nakledilen mevzû rivayetleri değerlendirirken Cûzekânî'nin (ö. 543/1148) *el-Ebâtîl ve'l-menâkîr ve's-sihâh ve'l-meşâhîr* esas almıştır. Esasen söz konusu rivayetler Nesâî'nin (ö. 303/915) *ed-Du'afâ'* ve *l-metrûkîn*'i, Ukaylî'nin (ö. 322/934) *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*'i, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*'i, İbn Adî'nin, (ö. 365/976) *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*'i, Ebû Nuaym'in (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*'sı gibi kaynaklardan tahrîc edilmiştir. Tahrîci belirlenen bazı rivayetler ise muteber hadis kaynaklarına atfedildiği de görülmektedir.⁶ Çalışmada geçen özel terimlerin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak amacıyla makalede sıklıkla kullanılan hadis terimleri aşağıdaki tabloda kısaca tanımlanmıştır.

Tablo 1: Terimler Listesi

	Tanım	Kaynak
Tahrîc	Hadislerin asli kaynaklarını ve isnadlarını belirleme yöntemidir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 147.
Râvi	Öğrendiği hadisi usulüne uygun olarak rivayet eden kimsedir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 128.
İsnad	Bir hadisi veya sözü, ilk söyleyenine nispet etmektir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 77.
Mevzû	Hiz. Peygamber'e yalan olarak nispet edilen terimdir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 147.
Merfû	Hiz. Peygamber'e nispet edilen söz ve haber anlamına gelen terimdir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 96.
Münker	Zayıf râvinin sika râviye muhalefeti nedeniyle kullanılan hadis terimidir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 111.
Sika	Adalet ve zabt sıfatlarını taşıyan râvi için kullanılan terimdir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 138.
İ'tibar	Bir hadisin başka yollarla rivayetini araştırmak için kullanılan terimdir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 79.
Za'îf	Sahih veya hasen hadis şartlarından birini veya birkaçını taşımayan rivayettir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 162.
Kezzâb	Râvinin adalet sıfatına sahip olmadığını gösteren terimdir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 83.
Metrûk	Yalan söylemekle itham edilen râviyi veya onun rivayetini ifade eden terimdir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 99.
Ekzebü'n-Nâs	Râvinin hadis rivayetinde insanların en yalancısı olarak ifade edilen terimdir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 51.
Hasen Garib	Bir râvinin rivayetinde teferrüd ettiği hadi terimidir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 68.
Mürsel	Tabiînin sahabeyi atlayarak Hiz. Peygamber'den rivayet etmesidir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 112.
Mütâba'at	Bir hadisin benzer lafız veya manıyla farklı râviler vasıtasıyla rivayet edilmesidir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 118.
Şaz	Sika râvinin başka sika olanlara muhalif olarak naklettiği rivayettir.	Aydmh, <i>Hadis İstılahları Sözlüğü</i> , 143.

⁴ Ebü'l-Ferec Abdurrahman Ali b. Muhammed el-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1387/1968), 1/106; Halil İbrahim Kutlay, "Mevzû Hadislerin Tespit ve Tenkidinde Metin Bilgi ve Birikiminin Önemi", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 14 (2019), 383-398.

⁵ Salihattin Polat, *Metin Tenkidi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2020), 293.

⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât mine'l-ehâdisi'l-merfûât*, thk. Nurettin Boyacılar (Riyad: Mektebetü Edvâi's-Selef, 1386/1967), 1/244 (No. 330); 2/301 (No. 867).

1. Hz. Ömer İsnadı ile Mevzû Olduğu Değerlendirilen Rivayetler

1.1. Takvânın Akıl ve Kalp Merkezli Olarak Tanımlanması

İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'ât*'inde problemleri gördüğü rivayetler çeşitli konularda kaydedilmiştir. Onun mevzû olarak kaydettiği rivayetler arasında takva ile akıl ilişkisine vurgu yapıldığı görülmektedir. Hz. Ömer kanahtıyla nakledilen rivayet mevzû olarak kaydedilmiştir.

Vesîme b. Mûsâ b. Fûrât>Seleme b. Fadl>İbn Sem'ân>Zühri>Sâlim>Ebîhi>Hz. Ömer kanalıyla gelen rivayette Hz. Peygamber, (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Her şeyin bir kaynağı vardır. Takvanın kaynağı da akıl sahiplerinin kalpleridir.”⁷

Rivayetin Tahrîci: Bu rivayet, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Târihu Bağdâd* adlı eserinden tahrîc edilmiştir.⁸

Râvi Değerlendirmeleri: İbn'ül-Cevzî, rivayetin sahih olmadığını senetteki bazı râvilerin cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından tenkit edildiğini belirtmektedir.⁹ Nesâî ve Dârekutnî (ö. 385/995) İbn Sem'ân'ı, *metrûk* olarak nitelendirmektedir.¹⁰ İbn Ebû Hâtîm (ö. 327/938) ise Vesîme'nin Seleme'den mevzû rivayetlerinin olduğunu belirtmektedir.¹¹ Süyûtî (ö. 911/1505) de rivayetin mevzû olduğunu ifade etmiştir. İbn Sem'ân yalancılıkla itham edildiği¹² ayrıca rivayetin münker olduğu da zikredilmektedir.¹³

Yukarıdaki değerlendirmeleri dikkate alındığında râvi tenkitleri Vesîme b. Mûsâ, Seleme b. Fadl ve İbn Sem'ân üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sened zincirinde bulunan Sâlim'in babası Abdullah b. Ömer'den rivayet etmesi ise senedin aile isnadı izlenimiyle sevk edildiğini düşündürmektedir. Bununla beraber münker olduğu belirtilen bu rivayetin Zühri>Sâlim>İbn Ömer> senedi ile aktarılması da dikkat çekici diğer bir husustur. Zira bu sened Hz. Ömer'in en sahih senedi olduğu gibi uydurma rivayetlerin de yoğun olarak yararlandığı zincirdir.¹⁴ Bu bilgiler göz önünde bulundu-

⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/268 (No. 361).

⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, thk. Mustafa Abdülkadîr Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004), 3/230.

⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/268 (No. 361).

¹⁰ Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, thk. Abdurrahim Muhammed el-Kaşgarî (Medine: Mecelletü'l-Câmi'atü'l-İslâmî, 1401/1982), 2/159; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, thk. Mahmud İbrâhim Zâyid (Haleb: Dâru'l-Va'î, 1395/1976), 63.

¹¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/268-269; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *Mizânü'l-i'tidâl*, thk. Ali Muhammed Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 4/331.

¹² Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a*, thk. Ebû Abdîrrahmân Salâh b. Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1996), 1/114.

¹³ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/115.

¹⁴ Zeynep Polat, “Esahhu'l-esânîd Bağlamında Sâlim b. Abdullah ve İbn Şihâb ez-Zühri İlişkisi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 70 (2024), 215-229.

rulduğunda Zührî>Sâlim>İbn Ömer> senedi ile aktarılan rivayetin Hz. Ömer'e nisbeti doğrulanamamaktadır.

1.2. Cinlerin Peygamberlerle İrtibatı

İbn'ül-Cevzî'nin Hz. Ömer kanalıyla uydurma olarak yer verdiği diğer bir rivayette cinlerden olduğu iddia edilen yaşlı bir kişinin Hz. Peygamber (s.a.s.) ile gerçekleştirdiği diyalog aktarılmaktadır.

İshâk b. Bişr>Ebû Ma'şer>Nâfi'>İbn Ömer>Ömer kanalıyla nakledilen rivayete göre, “Hz. Ömer'in de bulunduğu bir meclise cinlerden olduğu söylenen Hâme b. Hîm b. Lekîs isimli yaşlı bir adam gelir. Kendisine cinlerin sesi ve şeytanların büyüğü olarak hitap edilen bu kişi, dünyada geçirdiği süreyi ve geçmiş peygamberlerle olan diyaloglarını aktarır. Hz. Mûsâ'nın kendisine Tevrat'ı öğrettiğini belirten yaşlı adam, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) Kur'ân-ı Kerîm'i öğretmesini ister ve bazı sûreleri öğrendikten sonra ayrılır.”¹⁵

Ukaylî, rivayetin Muhammed b. Abdullah el-Ensârî>Mâlik b. Dînar>Enes b. Mâlik kanalıyla farklı bir varyantının bulunduğunu belirttiikten sonra, her iki senedin de sabit olmadığını ve rivayetin doğruluğuna hükmedilemeyeceğini vurgulamaktadır.¹⁶ Ayrıca, rivayetin kusurunun Ebû Ma'şer'e atfedilmesinin doğru olmadığını ve bu kusurun esas olarak İshâk b. Bişr'e ait olduğunu belirtmektedir.¹⁷

Rivayetin Tahrîci: Bu rivayet Ukaylî'nin *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr* adlı eserinden tahrîc edilmiştir.¹⁸

Râvi Değerlendirmeleri: Söz konusu rivayet İshâk b. Bişr nedeniyle mevzû kabul edilmiştir. İbn Hibbân, onun güvenilir râvilerden uydurma hadis naklettiğini ifade ederken,¹⁹ Dârekutnî onu *metrûk* olarak değerlendirmiştir.²⁰ İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) de İshâk b. Bişr'in yalan rivayetlerdeki etkisine dikkat çekmiş, onu sıkça eleştirmiştir.²¹ Enes b. Mâlik kanalıyla gelen diğer varyanta ise senette bulunan Muhammed b. Abdullah sika râvilerin söylemediklerini rivayet etmekle tenkit edilmiştir.

Yukarıdaki değerlendirmeler dikkate alındığında Hz. Ömer'e İshâk b. Bişr>Ebû Ma'şer>Nâfi'>İbn Ömer kanalıyla isnad edilen rivayetin, mevcut isnadla Hz. Ömer'e nispeti doğrulanamamaktadır.

¹⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/333-334 (No. 417).

¹⁶ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*; 4/96.

¹⁷ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*; 1/98.

¹⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr Mûsâ b. Hammâd el-Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*; thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1403/1984), 1/98; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/335.

¹⁹ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-Mecrûhîn, mine'l-muhaddisîn*, thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi (Riyad: Dâru's-Sumey'î, 1419/2000), 1/146.

²⁰ Dârekutnî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, 1/257.

²¹ Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mizân*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Beyrut: Mektebetü'l-Matbûât, 1422/2002), 2/46.

1.3. İlim Meclisinin Nâfile İbadetlerin Tamamından Üstün Gösterilmesi

İbn'ül-Cevzî'nin Hz. Ömer kanalıyla uydurma olarak yer verdiği bir diğer rivayette, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ilim ve ibadet önceliklerine dair görüşleri vurgulanmaya çalışılmıştır.

Ahmed b. Abdullah el-Herevî>İshâk b. Nüceyh>Muhammed b. Ali b. Ömer el-Müzekker>Hişâm b. Hassân>Muhammed b. Sîrîn>Ubeyde es-Selmânî>Ömer kanalıyla gelen rivayete göre, “Ensar'dan bir kişi Hz. Peygamber'e (s.a.s.) cenazeye katılmak ile ilim meclisine katılmak arasında hangisinin öncelikli olduğunu sorduğunda, Hz. Peygamber (s.a.s.) ilim meclisine katılmanın, cenazeye katılmak, hasta ziyaret etmek, bin gece namaz kılmak, bin gün oruç tutmak, bin dirhem sadaka vermek, farz olmayan bin hac yapmak ve Allah yolunda bin gazaya katılmaktan daha hayırlı olduğunu ifade etmiştir.”²²

Uzunca bir metni olan rivayetin devamında, ilmin yokluğunda ibadetlerin bir değer taşımayacağı; Sünnet olmadan Kur'an'ın tam olarak anlaşılamayacağı, ancak Sünnetin Kur'an'ı açıklayabileceği öne çıkarılmaktadır.

Rivayetin Tahrîci: Tahrîci hususunda sınırlı bilgi bulunan bu rivayetin Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn* adlı eserinde Ebû Zer rivayeti üzerinden kısmen yer alması dışında herhangi bir kaynağa atfedilmediği görülmektedir.²³ Irâkî, (ö. 806/1404) rivayetin Hz. Ömer'e nispet edilenler arasında zikredildiğini bildiğini, ancak tahrîcine ulaşamadığını ifade etmiştir.²⁴

Râvi Değerlendirmeleri: Söz konusu rivayetin senedinde yer alan bazı râviler cerh ve ta'dîl kaynaklarında ağır biçimde eleştirilmiştir. Ahmed b. Abdullah el-Herevî el-Cûybârî ile ondan rivayet eden İshâk b. Nüceyh *Ekzebu'n-nâs* olarak nitelendirilmiş,²⁵ Muhammed b. Ali b. Ömer el-Müzekker ise *metrûk* kabul edilmiştir.²⁶ Rivayet, cerh literatüründe Ahmed b. Abdullah el-Cûybârî'nin hadis uydurma konusundaki ileri düzeydeki faaliyetiyle ilişkilendirilen örnekler arasında değerlendirilmektedir.²⁷

İsnad ve metin birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu rivayetin eriş-

²² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/362 (No. 444).

²³ Bk. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1431/2010), 1/9.

²⁴ Ebû'l-Hasen Nürüddîn Sa'düddîn Alî b. Muhammed b. Alî b. Arrâk ed-Dımaşkî, *Tenzihü'ş-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ağbâri'ş-şeni'ati'l-mevzû'a*, thk. Abdülvehhâb Abdüllatif vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1398/1979), 1/254.

²⁵ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-İlel ve ma'rifeti'r-ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs (Riyâd: Dâru'l-Hânî, 1421/2001), 2/30; Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 1/252.

²⁶ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/182.

²⁷ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/182.

len hadis kaynaklarında tespit edilemediği; Gazzâlî'nin ise yalnızca sınırlı bir kısmına temas ettiği ve rivayeti Hz. Ömer kanalıyla aktarmadığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Hz. Ömer'e isnad edilen yukarıdaki rivayetin İbnü'l-Cevzî tarafından mevzû kabul edildiği görülmektedir. Zehebî (ö. 748/1348), *Telhîsü kitâbi'l-mevzû 'ât*'ta bu rivayete temas etmezken, Süyûtî ve İbn Arrâk (ö. 933/1526) rivayetin mevzû olduğunu teyit etmektedir. Bu bilgiler ışığında mevcut isnadla söz konusu rivayetin Hz. Ömer'e nisbeti doğrulanamamaktadır.

1.4. Ehl-i Beytin Faziletinin Olağanüstü Bir Anlatıyla Temellendirilmesi

İbnü'l-Cevzî tarafından mevzû olarak değerlendirilen rivayetler arasında, Hz. Ömer'e nispet edilen ve Ehl-i beyt'in faziletine dair bazı haberler de yer almaktadır. Nitekim Amr b. Ziyâd es-Sevbânî>Abdülazîz b. Muhammed>Zeyd b. Eslem>Ebîhi>Ömer senediyle aktarılan bir rivayette, "Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hz. Hatice'den olan çocuğu vefat edince, eşine bağlı kalması hususunda kendisine vahiy geldiği belirtilmektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Hatice'ye duyduğu derin sevgi sebebiyle Allah'tan onunla tekrar bir araya gelmeyi dilemiş; bunun üzerine Cebrâil Ramazanın 24. gecesi cennet hurmalarından bir tepsi ile gelerek, bu hurmalardan yemesini ve böylece Hz. Hatice ile birleşeceğini bildirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu emri yerine getirmiş ve daha sonra Hz. Fâtıma dünyaya gelmiştir."²⁸ Uzunca bir metni olan bu rivayetin devamında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hz. Fâtıma'yı her öptüğünde cennet hurmasının kokusunu hissettiği ve bu kokunun onun neslinde kıyamete kadar süreceği aktarılmaktadır.

Rivayetin Tahrîci: Söz konusu rivayet, Ebû Bekir eş-Şâfî'nin (ö. 354/965) *el-Fevâ'id*'i meşhur adıyla *el-Gaylâniyyât* adlı eserinden tahrîc edildiği ifade edilmektedir.²⁹ Söz konusu rivayet, eserin Hilmî Kâmil Es'ad Abdülhâdî tarafından tahkikli matbu nüshasının (b.y.: Dâru İbni'l-Cevzî, 1416/1997) erişilen kaynağında tespit edilememiştir.

Râvi Değerlendirmeleri: Rivayetin senedinde yer alan Amr b. Ziyâd es-Sevbânî sebebiyle uydurma olduğu belirtilmiştir. Nitekim İbn Adî, onun hadis hırsızlığı yaptığını ve uydurma rivayetler naklettiğini kaydederken;³⁰ Süyûtî de yalancı olduğunu açıkça ifade etmiş ve rivayetin mevzû olduğunu teyit etmiştir.³¹

²⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/209 (No. 764).

²⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât*, 2/209.

³⁰ Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. (Beyrut: Kütübü'l-İlmiyye, 1416/1997), 6/259; İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, 6/207.

³¹ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/358.

Zehebî, mezkûr rivayeti 'Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Anneleri Adına Uydurulan Rivayetler' başlığı altında kaydetmiştir.³² Ayrıca rivayetin Zeyd b. Eslem>Ömer tarikiyle de nakledildiği görülmektedir.³³ Râvi değerlendirmeleri dikkate alındığında rivayetin mevzû olduğuna dair görüşlerin birbirini teyit ettiği anlaşılmaktadır. Amr b. Ziyâd'ın başka uydurma rivayetler nakletmesi de, Hz. Ömer kanalıyla aktarılan bu haberin uydurma olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Hz. Ömer kanalıyla Ehl-i beytin faziletine dair nakledilip İbnü'l-Cevzî tarafından mevzû olduğu belirtilen başka rivayetler de zikredilmektedir. Hz. Ali'nin faziletine dair nakledilen bir rivayette Hz. Ömer, Hz. Ali'ye dair Hz. Peygamber'den (s.a.s.) işittiği bazı nitelikleri bildiğini, bu niteliklerden birisinin kendi ailesinde olduğu takdirde üzerine güneşin doğduğu ve battığı her şeyden daha hayırlı olacağını ifade ederek insanları Hz. Ali hakkında konuşmaktan sakındırmıştır.³⁴

İbnü'l-Cevzî'nin kaydettiği bu rivayet Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târihu Bağdâd*'inden tahrîc edilmiştir.³⁵ Hasan b. Ubeydullah el-Ebzârî kanalıyla merfû olarak nakledilen senette, İbnü'l-Cevzî bu râviyi yalancı olarak nitelendirerek rivayeti batıl olarak değerlendirmiştir.³⁶ İbn Arrâk ise bu rivayeti Süyûtî'nin mevzû haberlere dair sükût ettiği rivayetler arasında değerlendirmiştir.³⁷ Bu bilgiler çerçevesinde söz konusu rivayetin Hz. Ömer'e nispeti doğrulanamamıştır.

Ehl-i beytin faziletine dair Amr b. Ziyâd es-Sevbânî>Abdülaziz b. Muhammed>Zeyd b. Eslem>Ebîhi>Ömer kanalıyla nakledilen diğer bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Ben, Fâtıma, Ali ve (torunlarım) Hasan ve Hüseyin ile birlikte tavanı Allah'ın arşı olan beyaz kubbeli kutsal bir hazirede içindeyiz."³⁸

Rivayetin Tahrîci: Söz konusu rivayetin Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'inden tahrîc edildiği görülmektedir.³⁹

Süyûtî bu rivayeti Züheyr b. Abbâd>Vekî'>Süfyân es-Sevrî>Ebû İshâk>Cabbâr et-Tâî>Ebû Mûsâ kanalıyla, küçük lafız farklılıklarıyla aktarmıştır. Mezkûr rivayette Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hz. Fâtıma, Hz. Ali ve torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in kıyamet günü arşın altında bir kümbette bulunduğu bildirilmiştir.⁴⁰

³² Zehebî, *Telhihsu kitâbi'l-mevzû'ât*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1417/1998), 144.

³³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/209 (No. 765).

³⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/101 (No. 641).

³⁵ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, 42/58.

³⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/102.

³⁷ İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, 1/352.

³⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/230 (No. 784).

³⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/230.

⁴⁰ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/359.

Râvi Değerlendirmeleri: Ehl-i beytin faziletine dair naledilen yukarıdaki rivayetlerin senedinde bulunan Amr b. Ziyâd *kezzâb* olarak nitelendirilmiştir. Onun, Hz. Hatice ile ilgili uydurma rivayetlerinin de bulunduğu ifade edilmiştir. Süyûtî'nin zikrettiği senette ise Cabbâr et-Tâî zayıf, Ebû İshâk ise tedlisle tenkit edilmiştir.⁴¹ Buna karşın rivayetin kusurunda Zühre b. Abbâd'ın etkisi zikredilmiş olsa da, bu hususta herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır.

İbn Arrâk, Amr b. Ziyâd'ın sika râviler arasında bulunduğunu belirtmekle birlikte, Taberânî'nin rivayeti zayıf bir senedle aktardığını ifade etmektedir.⁴² Bu bilgiler dikkate alındığında Hz. Ömer'e nispet edilen Amr b. Ziyâd tarikiyle gelen rivayetlerin mevzû olduğu, Cabbâr et-Tâî kanalıyla gelen ve Hz. Ömer'in senette yer almadığı varyantın isnadının ise zayıf olduğu görülmektedir. Amr b. Ziyâd'ın sika râviler arasında sayılmış olması, rivayetin mevzû olduğuna dair değerlendirmeleri etkilememektedir; zira onu tenkit edenler, Amr b. Ziyâd'ın hadis uydurduğunu ve bunun birden fazla örneğinin bulunduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla *kezzâb* olarak nitelendirildiğine dair görüşler karşısında, sika kabul edildiğine dair değerlendirmeler zayıf kalmış; bu sebeple Amr b. Ziyâd isnadıyla nakledilen rivayetlerin Hz. Ömer'e nispeti doğrulanamamaktadır.

1.5. Fetihlerin İslâm'ın Çöküşüyle İlişkilendirilmesi

İbnü'l-Cevzî'nin mevzû olduğu kanaatini dile getirdiği bir diğer rivayette, bir şehrin fethedilmesiyle İslâm'ın çöküşünün ilişkilendirildiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, Horasan'ın fethi sırasında Hz. Ömer'in üzüntüsünü ve Abbâsoğulları'nın ilerleyişiyle birlikte doğacak olumsuzlukları aktaran bir rivayet nakledilmiştir. Mûsâ b. İbrâhim el-Mervezî>Amr b. Vâkid>Zeyd b. Vâkid>Mekhûl>Saîd b. Müseyyeb>Ömer isnadıyla gelen bu habere göre, “Hz. Ömer gözyaşı dökmüş, bunu gören Abdurrahman b. Avf, Allah'ın kendilerine büyük bir fetih vermesine rağmen neden ağladığını sormuştur. Hz. Ömer ise keşke aralarında ateş denizi olsaydı diyerek üzüntüsünü ifade etmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Abbâsoğulları'nın sancakları Horasan'a ulaştığında İslâm'ın çöküşünü beraberinde getireceğini, bu sancaklar altında yürüyenlerin şefaatten mahrum kalacağını belirtmiştir.”⁴³

Rivayetin Tahrîci: Bu rivayet, Cûzekânî'nin *el-Ebâtîl ve'l-menâkîr ve's-sihâh ve'l-meşâhîr* adlı eserinden tahrîc edilmiştir.⁴⁴

Rivayetin farklı varyantlarla da nakledildiği görülmektedir.⁴⁵ Ebû 'Asa-

⁴¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/230; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/359.

⁴² İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, 1/416.

⁴³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/286 (No. 852).

⁴⁴ Ebû Abdillâh Hüseyin b. İbrâhim b. Hüseyin el-Cûzekânî, *el-Ebâtîl ve'l-menâkîr ve's-sihâh ve'l-meşâhîr*, thk. Abdurrahman b. Abdülcebbar el-Feryûî(Riyâd: Dâru's-Sumey'î, 1422/2002), 1/435.

⁴⁵ Bk. İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/322-324.

me>Mübârek b. Fadâle>Hasan>Huzeyfe>Ömer>Ali isnadıyla nakledilen diğer bir rivayette Hz. Ömer'in Horasan'ın fethi sırasında orduların Azerbaycan ve çevresindeki dağlarda toplandığını görünce endişelendiği belirtilmektedir. Rivayete göre “Hz. Ömer, Horasan ile arasındaki mesafeye hayıflanarak, aralarında Ye'cûc ve Me'cûc setlerini andıran binlerce engelli buz ve ateşten dağ olmasını dilemiştir. Bu sırada Hz. Ali onu sakinleştirerek, Allah'ın Horasan'da Zülkarneyn'in inşa ettiği Merv şehrinin bulunduğu; burada Üzeyr'in namaz kıldığını, nehirlerinin bereketli, topraklarının verimli olduğunu ve şehir kapılarında kıyamete kadar halkı afetlerden koruyan meleklerin bulunduğunu haber vermiştir.” Rivayetin devamında Hz. Ali, söz konusu bilgileri Hz. Peygamber'den (s.a.s.) öğrendiğini belirtmektedir. Uzunca bir metne sahip rivayetin devamında ise Hz. Ali, Hz. Ömer'e bu bilgileri Hz. Peygamber'den (s.a.s.) öğrendiğini bildirmektedir.⁴⁶ Hz. Ömer kanalıyla nakledilen bu rivayet, İbnü'l-Cevzî tarafından mevzû kabul edilmiştir.

Râvi Değerlendirmeleri: Hz. Ömer kanalıyla nakledilen rivayetin ilk senedi, özellikle Amr b. Vâkid ve Zeyd b. Vâkid üzerine yapılan tenkitlerle dikkat çekmektedir. İbn Hibbân, Amr b. Vâkid'in hadis senedlerini değiştirdiğini ve meşhur râvilerden münker rivayetler naklettiğini belirterek terkinin gerekli olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷ Zeyd b. Vâkid ise dikkate alınacak bir râvi olarak görülmemiştir.⁴⁸ Zehebî, rivayetin senedinde bu iki râviden sonra uydurma unsuru bulunduğu kanaatindedir.⁴⁹ Süyûtî ise, Zeyd b. Vâkid'in sika olduğunu, Ebû Hâtim'in onu tevsik ettiğini, ancak Tirmizî ve İbn Mâce gibi *Kütüb-i Sitte* râvilerinin Amr b. Vâkid'ten de rivayet ettiği belirtmiştir.⁵⁰ Bu konuda İbn Arrâk rivayetin kusurunun Mûsâ b. İbrâhim'den kaynaklandığını vurgulamıştır.⁵¹ Bununla beraber Yahyâ b. Maîn'in (ö. 233/848) onu yalanladığı, Dârekutnî'nin *metrûk* olarak nitelendirdiği,⁵² İbn Adî'nin ise meçhul ve münker rivayetleri nakleden râviler arasında gösterdiği ifade edilmiştir.⁵³

Yukarıdaki değerlendirmelere göre ilk senette yer alan Amr b. Vâkid, Zeyd b. Vâkid ve Mûsâ b. İbrâhim hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu râvilerle ilgili olumlu değerlendirmeler olduğu gibi güvenilirlikleri konusunda ihtilafların olduğu da belirtilmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde rivayetin kusurlu olmasının sebebinin, büyük ölçüde Mûsâ b. İbrâ-

⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/322-324 (No. 890).

⁴⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 2/43.

⁴⁸ İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, 6/207; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/398.

⁴⁹ Zehebî, *Telhîsu kitâbi'l-mevzû'ât*, 156.

⁵⁰ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/399.

⁵¹ İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, 2/12.

⁵² İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, 8/187.

⁵³ İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, 8/887.

him'in durumundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Rivayetin ikinci senedi ile ilgili ise Ebû 'Aseme'nin isminin Nûh b. Ebû Meryem olduğu kaydedilmiştir; Yahyâ b. Maîn ve İbn Ebû Hâtîm tarafından cerh edildiği aktarılmıştır. Süyûtî, söz konusu rivayeti Ebû 'Âsame'ye nispetle problemlili bularak mevzû kabul etmiş ve bu değerlendirmesiyle İbnü'l-Cevzî'nin görüşünü desteklemiştir.⁵⁴ Bu bilgiler ışığında söz konusu rivayetlerin mevcut isnadlarla Hz. Ömer'e nispetinin doğrulanamadığı anlaşılmaktadır.

1.6. Esaretin Namazın Kısaltılmasına Esas Alınması

İbnü'l-Cevzî'nin mevzû olduğu kanaatini dile getirdiği, Hz. Ömer isnadıyla nakledilen bazı rivayetlerde ibadetlerle ilgili birtakım hükümlere de rastlanmaktadır. Bu bağlamda Ebân b. Muhabber>İsmâil el-Abdî>Enes b. Mâlik>Ömer tarikiyle gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.s.), "Esir serbest bırakılana kadar veya ölünceye kadar namazları iki rekât kılar." buyurmuştur.⁵⁵ Rivayette, esaret altında bulunan kimsenin namazlarını kısaltarak eda etmesi gerektiği vurgulanmakta ve bu durumun kişinin özgürlüğünü yeniden kazanmasına ya da hayatının son bulmasına kadar devam edeceği belirtilmektedir.

Rivayetin Tahrîci: Söz konusu rivayet İbn Hibbân'ın *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn* adlı eserinden tahrîc edildiği görülmektedir.⁵⁶

Râvi Değerlendirmeleri: Senette yer alan Ebân b. Muhabber hakkında, sika râvilerin rivayet etmediği bazı haberleri aktardığı yönünde değerlendirmelere yer verilmektedir.⁵⁷ İbnü'l-Cevzî, Ebân b. Muhabber aracılığıyla nakledilen bu rivayetin, i'tibar için değerlendirilebileceğini bunun dışında geçerli sayılmayacağını ifade etmiştir.⁵⁸

Söz konusu rivayet, İbn Hibbân'ın *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn* adlı eseri dışında erişilen kaynaklarda tespit edilememiştir. Hadis âlimlerinin sened merkezli değerlendirmeleri, rivayetin mevzû olduğu ve Hz. Ömer'e nispet edilen isnadın uydurma kabul edildiği yönündedir. Ayrıca, fikhî kaynaklarda, esirin sırf esaret hâli sebebiyle seferî sayılacağı ve namazlarını kısaltacağına dair yerleşik bir uygulama tespit edilememiştir.⁵⁹ Bu bilgiler ışığında mevcut isnadla söz konusu rivayetin Hz. Ömer'e nisbeti doğrulanmamaktadır.

⁵⁴ Bk. Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Mekke: Merkezî'l-Bahsi'l-İlmî, 1398/1979), 1/63; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/324; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtîm et-Teymî, *el-Cerh ve'ta'dîl* (Haydarâbâd: Dâru'l-Meârifi'l-Osmâniye, 1371/1952), 8/484; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/427.

⁵⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/622 (No. 1195).

⁵⁶ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 1/92.

⁵⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 1/92.

⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/622.

⁵⁹ Bk. Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehîd ve nihâyeti'l-mukesid* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 176-180; Vehbe b. Mustafa ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 2003), 2/1337.

1.7. Kadının İbadet Hayatında Olumsuz Bir Engel Olarak Sunulması

İbnü'l-Cevzî'nin mevzû olarak değerlendirdiği rivayetler arasında, erkeklerin ibadet hayatında kadınları olumsuz bir unsur şeklinde yansıtan anlatımların da yer aldığı görülmektedir. Nitekim Muhammed b. İmrân>İsâ b. Ziyâd>Abdurrahim b. Zeyd>Ebîhi>Saîd b. Müseyyeb>Ömer isnadıyla nakledilen bir rivayette, Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Kadınlar olmasaydı Allah'a tam hakkıyla ibadet edilirdi.”⁶⁰

Rivayetin Tahrîci: Bu rivayet, İbn Adî'nin *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl* adlı eserinden tahrîc edilmiştir.⁶¹

Râvi Değerlendirmeleri: İbn Ebû Hâtim, Abdurrahim b. Zeyd'in dikkate alınacak bir olmadığını belirtmiştir.⁶² Ayrıca onun için *za'îf ve kezzâb* ifadeleri kullanılmıştır.⁶³ İbnü'l-Cevzî, söz konusu rivayetin senedinde yer alan Abdurrahim b. Zeyd ile birlikte babasının da dikkate alınacak bir râvi olmadığını belirterek rivayeti asılsız kabul etmiştir.⁶⁴

İbn Adî, bu rivayeti münker olarak değerlendirmiş ve yalnızca zikredilen tarikle bilindiğini kaydetmiştir.⁶⁵ Senedde bulunan diğer bir râvi olan Muhammed b. İmrân'ın da münker rivayetler aktardığı belirtilmiştir.⁶⁶ Süyûtî, rivayetin Enes b. Mâlik tariki ile gelen başka bir varyantının olduğunu belirtmektedir. Bu rivayette ise erkeğin cennete girmesinin kadının yokluğuna bağlandığı zikredilmektedir.⁶⁷ Ancak bu varyantta senedde yer alan Bîşr b. Hasan, *metrûk* bir râvi olarak değerlendirilmiş ve hadis uydurduğu bilindiğinden rivayetin güvenilir olmadığı ifade edilmiştir.⁶⁸ Bu çerçevede, söz konusu varyantın yukarıdaki rivayeti destekleyici nitelikte olmadığı anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki veriler birlikte değerlendirildiğinde, erkeklerin hakkıyla ibadet etmeleri ve cennete girmelerinin kadınların yokluğuna bağlandığını ifade eden bu rivayetin, mevcut isnadlar çerçevesinde Hz. Ömer'e nispetinin doğrulanamadığı anlaşılmaktadır.

1.8. Kıyamet Tasavvurunun Helak Sıralamasıyla Sunulması

İbnü'l-Cevzî, Hz. Ömer'in isnadıyla gelen kıyamet tasavvuruna dair rivayetleri aktarırken güvenilirlik sorunları nedeniyle bu rivayetleri mevzû

⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/38 (No. 1246).

⁶¹ İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, 6/495.

⁶² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/339.

⁶³ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/605.

⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/38.

⁶⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, 6/495.

⁶⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *et-Târihü'l-kebir* (Haydarâbâd: Dâru'l-Meârifü'l-Osmâniye, 1412/1993), 1/202.

⁶⁷ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 2/134.

⁶⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/39; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, 2/204.

kabul etmiştir. Ubeyd b. Vâkid>Muhammed b. İsâ>Muhammed b. Münke-dir>Câbir b. Abdullah>Ömer isnadıyla aktarılan bu rivayette, Hz. Ömer'in çekirgelerin ortadan kaybolmasından endişe ederek bazı bölgelere durum-larını araştırmak üzere elçiler göndermiş, elçilerden birinin getirdiği bir avuç çekirgeyi görünce üç defa tekbir getirerek Hz. Peygamber'den (s.a.s.) şöyle işittiğini aktarmıştır: “Allah bin ümmet yaratmıştır; bunlardan altı yüzü denizde, dört yüzü karadadır. İlk helak olacaklar çekirgelerdir, ardın-dan diğer ümmetler tesbih taneleri gibi birer birer helak olacaktır.”⁶⁹

Rivayetin Tahrîci: Söz konusu rivayet, İbn Hibbân'ın *el-Mecrûhîn mi-ne'l-muhaddisîn* adlı eserinden tahrîc edilmiştir.⁷⁰ Aynı rivayet, Câbir b. Abdullah>İbn Ömer>Ömer isnadıyla Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târihu Bağ-dâd'*ında da yer almaktadır.⁷¹

Râvi Değerlendirmeleri: Rivayetin senedinde yer alan Muhammed b. İsâ'nın güvenilir râvilerden duyulmamış rivayetler naklettiği⁷² Ubeyd b. Vâkid'in ise rivayetlerinin kabul edilemeyeceği belirtilmiş⁷³ olması, söz konusu rivayetin isnadında birtakım zayıflıkların bulunduğunu göstermek-tedir. İbn Hibbân, bu rivayeti mevzû olarak değerlendirmiştir.⁷⁴ Bununla birlikte aynı rivayet Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târihu Bağdâd'*ında farklı bir isnadla Câbir b. Abdullah>İbn Ömer>Ömer şeklinde de nakledilmiştir. Mevcut veriler ışığında bu varyant da yukarıdaki rivayeti destekleyici nite-likte görülmemektedir. Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde söz konusu rivayetin mevcut isnadlar çerçevesinde Hz. Ömer'e nispeti doğrulanama-maktadır.

1.9. Ahlâkî Bozulmanın Mekânlar ve Yöneticilerle İlişkilendirilmesi

İbnü'l-Cevzî'nin, *el-Mevzû 'ât'*ında Hz. Ömer kanalıyla nakledilen ve yeryüzündeki ahlâkî bozulmayı sembolik bir ilahî hitapla tasvir eden ha-berlere yer verdiği ve bunları kendi tenkit yaklaşımıyla mevzû olarak de-ğerlendirdiği görülmektedir.

Abdülmübârek>İsmâil>Zührî>Sâlim>Ebîhi>Ceddihi zinciriyle akta-rılan rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s.) yeryüzünün bazı bölgelerinin cehennem ehli ve Allah'a isyan edenler tarafından işgal edildiğini, Allah'ın da bununla ilgili kendilerinden daha pis ve kötü kokulu bir yer yaratma-dığını ifade ederek yeryüzüdeki böyle bölgelere “Sakin olun; hâkimlerin bulunduğu yer, sizin bulunduğunuz yerden daha pis değildir.”⁷⁵ buyurduğu aktarılmıştır.

⁶⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât'*, 3/153 (No. 1366).

⁷⁰ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 2/265.

⁷¹ Hatîb, *Târihu Bağdâd'*, 11/217.

⁷² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât'*, 3/153.

⁷³ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 7/58.

⁷⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 2/266.

⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû 'ât'*, 3/297.

Rivayetin Tahrîci: Rivayetin Beyhakî ve Hâkim en-Nîsâbûrî tarafından tahrîc edildiğine dair bazı atıflar bulunmakla birlikte, buna ilişkin açık bir kaynak bilgisi mevcut değildir.⁷⁶ Erişilen kaynaklar çerçevesinde yapılan taramada rivayetin tespitine ulaşılamamıştır.

İbnü'l-Cevzî, rivayetin uydurma olduğundan şüphe olmadığını ifade etmiştir.⁷⁷ Rivayetin Hz. Ömer'e isnadı, onun kaza ve ictihadlarıyla ön planda oluşu bağlamında, kadınlara yönelik olumsuz bir imaj üzerinden Hz. Ömer ile ilişkilendirilmiş olduğunu düşündürmektedir. Rivayetin isnadına baktığımız zaman Zührî>Sâlim>İbn Ömer zinciri dikkat çekmektedir. Yurarda da belirttiğimiz üzere, bu sened Hz. Ömer'in en sahih isnadı olarak kabul edilmekte, aynı zamanda uydurma rivayetlerin meşrulaştırılmasında sıkça kullanılan bir isnad niteliğindedir.⁷⁸ Bu bilgiler ışığında mevcut isnadla söz konusu rivayetin Hz. Ömer'e nisbeti doğrulanamaktadır.

1.10. Tevbenin Kıyamette Duyusal ve Ayrıntılı Bir Sahneye Tasvir Edilmesi

Hz. Ömer kanalıyla gelen kıyamet, tevbe ve dua temalarını içeren bazı rivayetler, İbnü'l-Cevzî'nin değerlendirmesinde mevzû olarak tespit edilmiştir. Nitekim Ahmed b. Abdullah el-Herevî el-Cûybârî>Vekî' b. Cerâh>Mis'ar>Habîb b. Ebî Sâbit>Zeyd b. Vehb>Ömer kanalıyla gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Kıyamet gününde tevbe en güzel surette ve en hoş koku ile getirilecektir. Sadece bir mümin tevbe kokusunu alacak, kâfir ise bu konuda pişman olup tevbe kokusunu alana gıpta edecektir. Bu hususta tevbe dile gelerek kendisini dünyada kabul edenin kıyamette kokusunu güzelleştirecektir. Bunun üzerine kâfirin tevbeyi kabul edeceği ancak bir melek tarafından ona; dünya ve içindekilerle birlikte altın, gümüşü ve tüm hazineleri getirse de artık tevbesinin kabul edilemeyeceği bildirilecektir. Hal böyleyken tevbe ile birlikte melekler de onlardan uzaklaşacak, cehennem bekçileri ise hoş koku aldıkları kimseleri bırakacaktır. Hoş koku alamadıklarını da ateşe atacaktır.”⁷⁹ Bu anlatım, rivayetin içeriğinin uhrevî bir sahneyi detaylı bir biçimde kurguladığını göstermektedir.

Rivayetin Tahrîci: Bu rivayetin Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Hilyetü'l-evliyâ'* adlı eserinden tahrîc edildiği görülmektedir.⁸⁰

Râvi Değerlendirmeleri: Rivayetin senedinde yer alan Ahmed b. Abdullah el-Herevî el-Cûybârî, hadis otoritelerince *kezzâb* olarak nitelendi-

⁷⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/297.

⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/297.

⁷⁸ Polat, “Esahhu'l-esânîd Bağlamında Sâlim b. Abdullah ve İbn Şihâb ez-Zührî İlişkisi”, 226.

⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/439 (No. 1585).

⁸⁰ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'* (Mısır: Matba'atü's-Sa'âde, 1393/1974), 7/234.

rılmıştır. Bu haber uydurma olarak kaydedilmiştir. Rivayetin uydurulmasında en belirgin unsurlardan birisi de Cûybârî'dir.⁸¹

Hız. Ömer'e nispet edilen bu haberin tarihsel ve rivayet ilmi açısından aykırı unsurlar taşıması, bununla beraber Cûybârî'nin hadis uydurmakla meşhur râviler arasında zikredilmesi rivayetin Hız. Ömer'e nispetini doğrulamayı güçleştirmektedir. İbnü'l-Cevzî, muhteva itibarıyla benzer olan uzun varyantları ayrıca kaydetmemiştir. Bu bilgiler ışığında mevcut isnadla söz konusu rivayetin Hız. Ömer'e nispeti doğrulanamamaktadır.⁸²

1.11. Allah'ın İsimleri İle Yapılan Duanın Fazileti

Allah'ın isimleri ile yapılan duanın fazileti ile ilgili Hız. Ömer kanalıyla nakledilen bazı haberlerin de mevzû olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Ahmed b. Abdullah el-Herevî el-Cûybârî>Şakîk el-Belhî>İbrâhim b. Ethem>Mûsâ b. Yezîd>Üveys el-Karnî>Ömer ve>Ali b. Ebî Tâlib kanalıyla gelen uzunca bir metinle aktarılan rivayette Hız. Peygamber (s.a.s.) Allah'ın bazı isimlerini zikrederek şöyle buyurmaktadır: "Kim Allah'ın isimleriyle dua ederse Allah duasını kabul eder."⁸³

Rivayetin Tahrîci: Bu rivayet İbn Mende'nin, *Müsnedü İbrâhim b. Ethem* adlı eserinden tahrîc edildiği görülmektedir.⁸⁴

Râvi Değerlendirmeleri: Bu rivayetin senesinde bulunan Ahmed b. Abdullah el-Herevî el-Cûybârî *kezzâb* olarak nitelendirilmiştir.⁸⁵ İbnü'l-Cevzî, söz konusu rivayeti Hız. Peygamber'e (s.a.s.) isnadı açısından mevzû kabul etmiş ve güvenilir bir dayanağının bulunmadığını ifade etmiştir.⁸⁶ O, söz konusu rivayete ilgili hükümde bulunurken, bunu üç temel gerekçeye dayandırarak rivayetin farklı senetlerle nakledildiğini belirtmektedir. Buna göre öncelikle, tüm nakil yollarının aynı kategoride ve kabul edilemez olduğunu dile getirerek ayrıntılı ravi analizini gerek görmemektedir. Aynı rivayetin birinci yolda Ahmed b. Abdullah el-Herevî el-Cûybârî, ikincide Süleyman b. İsa ve üçüncüde ise Hüseyin b. Dâvûd adlı râviler vasıtasıyla aktarıldığını kaydetmektedir. Bu üç ravinin de hadis uydurmakla tanındığını ve muhtemelen birinden diğerlerine intihal yoluyla geçerken metne ekleme veya çıkarma yapıldığını dile getirmektedir.⁸⁷ Bu değerlendirmeler dikkate alındığında söz konusu rivayetin mevcut isnadlarla Hız. Ömer'e nispeti doğrulanamamaktadır.

⁸¹ Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 1/252; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/344; Süyûtî, *el-Le'âlî'l-masnû'a*, 1/182.

⁸² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/439.

⁸³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/439 (No. 1670).

⁸⁴ Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Mende el-Abdî, *Müsnedü İbrâhim b. Ethem*, thk. Mecdî Scyyid İbrâhim (Kâhire: Mektebetü'l-Kur'an, 1431/2010), 36.

⁸⁵ Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 1/252.

⁸⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/439.

⁸⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/439.

2. Senedinde İnkıtâ Bulunan Rivayetler

İbnü'l-Cevzî, Hz. Ömer kanalıyla nakledilen bazı rivayetleri mevzû olarak kaydetmiş olsa da, bu rivayetlerin senedinde gözlemlenen inkıtâlar, hükmün kesinliğini sorgulamaktadır. Rivayetin kimin aracılığıyla aktarıldığı ve bu râvilerin güvenilirliği hakkındaki belirsizlikler, mevzûluk tespitinin yalnızca metin otoritesine dayandırılmayacağını göstermektedir. Hz. Ömer'e isnad edilen bu tür rivayetlerde metnin lafzı sabit görünmekle birlikte, sened yönünden bazı zaaf lar barındırdığı görülmektedir. İnceleme neticesinde bu rivayetlerin isnad açısından güvenilir bir dayanağa sahip olmadığı, dolayısıyla mevzû kapsamında değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Hz. Ömer'e nispet edilen sözlerin metin olarak varlık göstermesine rağmen, hadis usulü ölçütleri çerçevesinde sahih kabul edilmesini engellemiştir. Söz konusu rivayetlerin, hem isnadındaki zayıflıklar hem de rivayet zincirinde yer alan râvilerin güvenilirlik sorunları sebebiyle uydurma olarak kaydedilmiştir. Bu çerçevede, aşağıda lafzı Hz. Ömer'e ait olarak nakledilen rivayetlere örnek teşkil eden metinler ele alınacaktır.

2.1. Hidayet ve Sapıklığın İlâhî Takdire Bağlı Olması

Hâlid b. Abdirrahmân>Simâk b. Harb>Târik b. Şihâb>Ömer kanalı ile Hz. Ömer'den nakledilen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Ben tebliğci ve davetçi olarak gönderildim. Hidayet benim elimde değildir. İblis ise kötülükleri süsleyici kılınmıştır. Sapıklık da onun elinde değildir.”⁸⁸

Rivayetin Tahrîci: Bu rivayet, Ukaylî'nin *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*'i ile İbn Adî'nin *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*'inden tahrîc edilmiştir.⁸⁹

Râvi Değerlendirmeleri: Mezkûr rivayetin senedinde Hâlid b. Abdirrahmân ile Simâk b. Harb arasında inkıtâ bulunduğu belirtilmiştir. İbn Adî, Hâlid'in Simâk'tan rivayetinin şüpheli olduğunu ifade ederek bu rivayeti mürsel saymış,⁹⁰ ancak onun bu ifadesi işaretle *münkati'* anlamında kullanılmıştır. Dârekutnî, Hâlid b. Abdirrahmân'ın meçhul olduğunu, bu yolla naklettiği rivayetin ise geçerli olmadığını belirtmiştir.⁹¹ Süyûtî de onun Horasanlı olduğuna değinerek Simâk'tan rivayetini mürsel olarak değerlendirmiştir.⁹² Bununla birlikte Ebû Dâvûd ve Nesâî gibi *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin onun rivayetlerine yer verdiği aktarılmakta, ayrıca Yahyâ b. Maîn onu sika kabul etmektedir.⁹³ Hâlid b. Abdirrahmân'ın Horasanlı değil, Kûfeli ve “Attâr el-Abdî” olarak bilinen meçhul bir râvi olduğu zik-

⁸⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/447 (No. 529).

⁸⁹ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*; 2/8; İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 3/471.

⁹⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 3/472.

⁹¹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/634.

⁹² Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/233.

⁹³ İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, 1/315.

redilmiştir.⁹⁴ Bu durumda rivayetdeki inkıtâ ve râvinin teferrüdü, hadisin sıhhatini zedeleyen temel kusurlar olarak görülmüştür.

İbnü'l-Cevzî, 'bu mevzûdur' veya 'mevzû olduğunda şüphe yoktur' gibi ifadeler kullanırken bu rivayetle ilgili böyle bir değerlendirme yapmamış; yalnızca sened üzerindeki tenkitlere değinmiştir. Bu durum, Hz. Ömer'e isnad edilen rivayetin mevzû olduğuna dair kesin bir hüküm veremeyi güçleştirmektedir. Yukarıdaki değerlendirmeler dikkate alındığında ise söz konusu rivayetle ilgili uydurma bir içerikten ziyade, senetteki kopukluk nedeniyle rivayetin mevzû rivayetler arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Süyûtî'nin de belirttiği gibi, senetteki kopukluk rivayetin isnadının zayıf olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Hz. Ömer'in merfû ve mevkuf rivayetlerine bakıldığında, Simâk b. Harb ve Târik b. Şihâb gibi râviler Hz. Ömer'in rivayet zincirinde yer almakla birlikte, isnadın bazı noktalarında kopukluklar ve belirsizlikler gözlemlenmektedir; bu durum, rivayetin uydurma olup olmadığı konusunda kesin bir kanaat bildirmeyi güçleştirmektedir.

3. Senedinde Zayıflık Görülen Rivayetler

İbnü'l-Cevzî, Hz. Ömer kanalıyla nakledilen bazı rivayetleri mevzû olarak kaydetmiş olmakla birlikte, rivayetlerin isnadında gözlemlenen zayıflıklar, bu hükmün doğruluğu üzerinde kuşku uyandırmaktadır. Özellikle, rivayetin farklı varyantları ve bazı râvilerin güvenilirliği hakkındaki şüpheler, İbnü'l-Cevzî'nin hükmünü sorgulamayı ve rivayetin mevzû olarak kaydedilmesinin gerekçelerini yeniden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda aşağıda Hz. Ömer kanalıyla nakledilen bu tür metinler ele alınacaktır.

3.1. İnsan Hayatına Müdahalenin Sorumluluğu

Halef b. Havşeb>Hakem b. Uteybe>Saîd b. Müseyyeb>Ömer kanalıyla gelen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Kim bir kimsenin kanının dökülmesine yarım kelime ile olsa da yardım etse kıyamet gününde kaşları arasında Allah'ın rahmetinden ümitsiz yazılı olarak karşılanacaktır."⁹⁵

Rivayetın Tahrîci: Bu rivayet, İbn Mâce ve Beyhâkî'nin *Sünen*'leri⁹⁶ ile İbn Hibbân'ın *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn* adlı eserinden tahrîc edilmiştir.⁹⁷

Râvi Değerlendirmeleri: Senette yer alan Amr b. Muhammed'in sika râvilerden münker rivayetler, zayıf râvilerden ise bilinmeyen haber-

⁹⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/448; İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, 1/315.

⁹⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/314 (No. 1547).

⁹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1430/2009), "Diyât", 31 (No. 2620); Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kâhire: Merkezü Hicr, 1432/2011), 16/153 (No. 15963).

⁹⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 2/51.

ler naklettiği zikredilmektedir.⁹⁸ Amr b. Muhammed kanalı ile gelen rivayetle ilgili İbn Hibbân, sika râvilerden böyle bir haberin nakledilmediğini belirterek rivayetin mevzû olduğunu ifade etmiştir.⁹⁹ İbn Arrâk, rivayetin Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd el-Hudrî kanallarıyla da nakledildiğine işaret ederek Amr b. Muhammed silsilesiyle gelen rivayetin güvenilir olmadığını vurgulamıştır.¹⁰⁰ Diğer varyantlarda, Muhammed b. İmrân>Ebîhi>İbn Ebî Leylâ>Atiyye>Ebû Saîd el-Hudrî kanalı ile ‘katilin kıyamet gününde kaşları arasında Allah’ın rahmetinden ümitsiz yazılı olarak geleceği’; Züh-rî>Yezîd b. Ebî Ziyâd>Saîd b. Müseyyeb>Ebû Hüreyre kanalı ile ise ‘bir Müslümanın kanının dökülmesine yarım kelimeyle de olsa destek veren kişinin alınında aynı şekilde karşılanacağı’ bildirilmiştir.¹⁰¹ İnsan hayatına müdahale konusunda dini sorumluluklar içeren bu rivayet küçük lafız farklılığıyla Yahyâ b. Sâlim>Amr b. Muhammed>Saîd b. Müseyyeb>Ömer tarihi ile nakledilmiştir.¹⁰² Beyhâkî, *Şuabü'l-îmân*'da Ubeydullah b. Hafs>Seleme b. İyâr>Evza'î>Nâfi'>İbn Ömer kanalıyla rivayeti aktarmaktadır.¹⁰³ Ferec b. Fadâle>Dahhâk>Zühri silsilesinde ise söz konusu rivayet mürsel olarak nakledilmiş ve merfû olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁴ Ebû Hüreyre kanalıyla gelen rivayette Yezîd b. Ebî Ziyâd'ın *metrûk* olduğu,¹⁰⁵ Ebû Saîd el-Hudrî kanalıyla gelen varyantta ise Atiyye'nin zayıf ve Muhammed b. Osman'ın yalanlandığı ifade edilmiştir.¹⁰⁶

Yukarıdaki değerlendirmeler, Hz. Ömer kanalıyla nakledilen rivayetin farklı sahâbîler aracılığıyla çeşitli senedlerde yer aldığını göstermektedir. Ancak bazı senedlerdeki râviler hakkında yapılan tenkitler, bu isnadları zayıflattığı görülmektedir. İbn Hibbân, Amr b. Muhammed sebebiyle Hz. Ömer kanalıyla nakledilen rivayeti mevzû olarak değerlendirmiştir. Diğer taraftan, aynı rivayetin Hakîm b. Nâfi'>Halef b. Havşeb>Hakem b. Uteybe>Saîd b. Müseyyeb>Ömer silsilesiyle Ebû Nuaym'in *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* adlı eserinde de zikredildiği görülmekte; burada Hakîm b. Nâfi'nin zayıf, Halef b. Havşeb'in ise rivayetinde teferrüd söz konusu olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁷ Bu bilgiler dikkate alındığında, Hz. Ömer ka-

⁹⁸ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 2/50; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/315.

⁹⁹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 2/51.

¹⁰⁰ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 9/355.

¹⁰¹ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 9/134.

¹⁰² İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 2/51; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/315 (No. 1548).

¹⁰³ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Şuabü'l-îmân*, thk. Abdülâlî Abdülhamîd (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 7/257 (No. 4962).

¹⁰⁴ Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 16/154 (No. 15966).

¹⁰⁵ Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 110.

¹⁰⁶ İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, 2/225.

¹⁰⁷ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 5/74; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, 2/226.

nalıyla nakledilen rivayetin mevzû olduğu konusunda İbn Hibbân dışında farklı bir görüş bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Rivayetin isnadında görülen zayıflıklar, asılsız olduğu hakkında kesin bir hükme imkân tanımamaktadır. İbn Mâce ve Beyhâkî'deki nakiller, metnin sabit olduğunu göstermektedir. Nitekim Beyhâkî'nin İbn Ömer kanalıyla aktardığı rivayette sened hakkında herhangi bir tenkit yer almamaktadır.¹⁰⁸ Ubeydullah b. Hafs>Seleme b. İyâr>Evza'î>Nâfi'>İbn Ömer kanalı ise sika râviler üzerinden nakledilmiştir.¹⁰⁹ Bu veriler birlikte ele alındığında söz konusu rivayetin ilgili senedler arasında farklılıklar olmakla birlikte, uydurma olduğu kesin olarak söylenememekte, en güvenilir isnadın ise İbn Ömer kanalıyla nakledilen rivayet olduğu görülmektedir.

3.2. Zikrin Duadan Üstün Görülmesi

Safvân b. Ebî Sahbâ>Bukeyr b. Uteyk>Sâlim b. Abdullah>Ebîhi>Ömer kanalıyla nakledilen başka bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Kim benden bir şey istemeyip beni anmakla meşgul olursa ona isteyenlere verdiğimden daha fazlasını bağışlayacağım.”¹¹⁰

Rivayetin Tahrîci: ‘Kitâbü’z-Zikir’ başlığı altında zikredilen rivayetin İbn Hibbân’ın *el-Mecrûhîn mine’l-muhaddisîn* adlı eserinden tahrîc edildiği görülmektedir.¹¹¹

Râvi Değerlendirmeleri: Senette bulunan Safvân b. Ebî Sahbâ, münker rivayetler nakletmekle tenkit edilmiştir. İbn Hibbân, onun rivayetleri ancak sikanın rivayetlerine muvâfık olan durumlarda delil olarak değerlendirebileceğini belirtmiştir.¹¹² Bununla birlikte Safvân b. Ebî Sahbâ’nın tevsik edildiği de görülmektedir. Yahyâ b. Maîn ve İbn Hibbân onu sika râviler arasında zikretmiş,¹¹³ ancak İbn Hibbân daha sonra kanaatini değiştirerek onu zayıf râviler arasında değerlendirmiştir.¹¹⁴ Bu durum rivayetin metni Hz. Ömer’e nispet edilse de senetteki râvinin durumunun rivayetin güvenilirliği üzerinde tartışmalı bir unsur oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Buhârî’nin (ö. 256/870) *Halku ef’âli’l-ibâd* adlı eserinde Ebû Nuaym Dırâr b. Sard’ın Safvân b. Ebî Sahbâ’dan aynı isnadla¹¹⁵ naklettiği rivayetin hasen olduğu belirtilmektedir.¹¹⁶ İbnü’l-Cevzî, rivayeti tahrîc eder-

¹⁰⁸ Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*, 7/257 (No. 4962).

¹⁰⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiratü’l-Mearif, 1392/1973), 8/284,430.

¹¹⁰ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû’ât*, 3/421 (No. 1654).

¹¹¹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-muhaddisîn*, 1/476.

¹¹² İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-muhaddisîn*, 1/476.

¹¹³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/321.

¹¹⁴ İbn Arrâk, *Tenzîhü’s-şerî’a*, 2/323.

¹¹⁵ Buhârî, *Halku ef’âli’l-ibâd*, thk. Abdurrahman Ümeyre (Riyâd: Dâru’l-Mearif’s-Su’ûdiyye, ts), 119.

¹¹⁶ Süyûtî, *el-Le’âli’l-masnû’a*, 2/282.

ken Buhârî'nin eserini gözden kaçırmış olabilir. Mezkûr varyantın kutsî rivayet olarak kaydedilmesi, onu önceki rivayetten ayıran en belirgin özelliktir; zîra metinde “Allah şöyle buyurdu” veya “Rab şöyle dedi” ifadeleri, rivayetin kutsî niteliğine işaret etmektedir. Farklı varyantlarda da öznenin Allah olduğu vurgulanmıştır.¹¹⁷ Bununla birlikte, Buhârî'deki Hz. Ömer kanalıyla nakledilen rivayetin senedinde Ebû Nuaym Dırâr b. Sard zayıf olarak değerlendirilirken, İbn Ebû Hâtim onu genellikle güvenilir kabul edilen râviler arasında zikretmiştir.¹¹⁸

Yukarıdaki rivayetin Ebû Saîd el-Hudrî kanalıyla Tirmîzî'nin *Sünen*'inde de yer aldığı görülmektedir.¹¹⁹ Kutsî olarak nakledilen bu varyantta, Kur'an'ı okuyarak Allah'ı zikretmekten veya O'ndan bir şey istemekten alıkonan kimseye, Allah'ın isteyenlere verdiğiinden daha fazlasını vereceği bildirilmiştir. Ayrıca, Allah'ın kelamının diğer sözlerle üstünlüğünün, O'nun yaratılmışlara olan üstünlüğüyle paralel olduğu vurgulanmıştır.¹²⁰ Bu rivayetin Ebû Saîd el-Hudrî kanalıyla gelen varyantında ise zikredilmekten alıkonanın Hz. Peygamber (s.a.s.) olduğu, dolayısıyla “Kur'an'ı okuyarak Allah'ı zikretmekten alıkonan” ifadesinde Allah yerine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zikredildiği görülmektedir. Bu durum, Safvân b. Ebî Sahbâ tarihiyle gelen önceki rivayete benzer örneklerin varlığını göstermektedir. Tirmîzî, lafız farklılıklarına işaret ederek, Ebû Saîd el-Hudrî kanalıyla nakledilen rivayetin *hasen garib* olduğunu kaydetmiştir.¹²¹

Yukarıdaki değerlendirmeler dikkate alındığında söz konusu rivayetin farklı varyantlarının mevcut olduğu görülmektedir. İbnü'l-Cevzî, rivayetin Buhârî'nin *Halku ef'âli'l-ibâd* adlı eserindeki varyantını gözden kaçırmış görünmektedir ve İbn Hibbân'ın *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn* adlı eserine dayanarak mezkûr rivayeti mevzû rivayetler arasında zikretmiştir. Ancak rivayetin sıhhatine dair farklı görüşler değerlendirildiğinde, metnin sabit olduğu ve diğer varyantlarla desteklendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu rivayeti, Buhârî, Hz. Ömer kanalıyla, Tirmîzî ise Ebû Saîd el-Hudrî aracılığıyla nakletmiştir. Dolayısıyla, Hz. Ömer kanalıyla nakledilen bu rivayetin Safvân b. Ebî Sahbâ nedeniyle mevzû olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir; zîra Safvân b. Ebî Sahbâ hem tenkit edilmiş hem de tevsik edilmiştir. Bu bağlamda, rivayetin metni sabit olmakla birlikte, isnadının zayıf olduğu söylenebilir.

¹¹⁷ Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebî Şeybe el-Kûfî, *el-Musannef*, thk. Sa'd b. Nâsir Ebû Habîb eş-Şisrî (Suûd: Dâru Künûzi İşbilyâ, 1436/2015), 16/150.

¹¹⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/465.

¹¹⁹ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmîzî, *es-Sünen*, thk. Beşar Avvad (Beirut: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1415/1996), “Fedâili'l-Kurân”, 42 (No. 2926).

¹²⁰ Tirmîzî, “Fedâili'l-Kurân”, 42 (No. 2926).

¹²¹ Tirmîzî, “Fedâili'l-Kurân”, 42 (No. 2926).

3.3. Hz. Peygamber (s.a.s.) Adına Yalan İsnad Etmenin Cezası

Hız. Ömer'e mevzû olarak isnad edilen rivayetler bunlarla sınırlı değildir. Ebû Saîd>Düceyn Ebû'l-Gusn>Eslem>Ömer kanalıyla nakledilen diğer bir rivayette "Düceyn adında bir kişi Medine'ye gelince Hz. Ömer'in azatlısı Eslem'den Hz. Ömer ile ilgili bilgi almak ister. Eslem ise eksik veya fazla aktaracağı endişesi ile bu durumdan çekinerek Hz. Ömer'den öğrendiği bir bilgi ile Düceyn'e şöyle cevap verir: Ömer'e benzer konu ile ilgili Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bahsetmesini istediğimizde bu konuda bir harf eklemekten veya eksik aktarmaktan korktuğunu ifade ederek Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şöyle buyurduğunu işitmiştir: "Kim benim hakkımda yalan isnad ederse o ateştedir."¹²²

Rivayetin Tahrîci: İbnü'l-Cevzî'nin mevzû olarak zikrettiği bu rivayeti Ukaylî *ed-Du'afâi'l-Kebîr*'inde nakletmiştir.¹²³

Râvi Değerlendirmeleri: Bu rivayetin senedinde bulunan Düceyn Ebû'l-Ğusn'un zayıf bir râvi olduğu belirtilmiştir.¹²⁴ Zehebî, Süyûtî ve İbn Arrâk, *el-Mevzû'ât*'a dair hazırladıkları ihtisar eserlerinde Ebû Saîd>Düceyn Ebû'l-Ğusn kanalıyla gelen rivayeti zikretmemişlerdir. Bu bilgiler, İbnü'l-Cevzî'nin mevzû rivayetler arasında Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer alan bazı rivayetleri de kaydettiğini göstermektedir; söz konusu rivayet bunlardan biridir. Diğer taraftan İbn Hacer (ö. 852/1449) bu rivayetlerin mevzû olmadığını ortaya koymak amacıyla kaleme aldığı *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi 'an Müsnedi Ahmed* adlı eserinde, Ebû Saîd>Düceyn Ebû'l-Gusn kanalıyla nakledilen bu rivayete yer vermemesi de dikkat çeken bir durumdur. Bu durum, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde sıhhat tespiti bekleyen rivayetlerin mevcut olduğunu da göstermektedir. İbnü'l-Cevzî ise ilgili rivayet hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamış, yalnızca hadis kaynaklarına atıfta bulunmuştur.¹²⁵

Söz konusu rivayetin farklı varyantları incelendiğinde, Abdullah b. İdrîs>Eş'as>Şa'bî>Karaza b. Ka'b kanalıyla nakledilen rivayette Hz. Ömer'in, insanlar arasında hadis rivayetinin azaltılmasını teşvik ederek Hz. Peygamber'e (s.a.s.) yalan isnad edenlerin durumunu hatırlattığı görülmektedir.¹²⁶ Bişr b. Ebân>Düceyn Ebû'l-Ğusn>Eslem>Ömer senedi ile gelen diğer bir varyantta ise Düceyn'in Hz. Ömer'in azatlısı Eslem'den hadis rivayet etmesini talebi üzerine Hz. Ömer'in aynı talepte bulunarak yalan isnad edenin ateşte olacağını bildirdiği aktarılmaktadır.¹²⁷ İbnü'l-Cevzî, rivayeti mevzû olarak zikretmiştir. Öte yandan rivayetin başka bir varyan-

¹²² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/55 (No. 48).

¹²³ Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, 2/45.

¹²⁴ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/445.

¹²⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/55.

¹²⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/56 (No. 49).

¹²⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/56 (No. 49).

tında dayandığı kaynağa temas etmiş olmakla birlikte, bu varyantta söz konusu atfın erişilen metinlerde açık olmadığı görülmektedir. Süyûtî ve İbn Arrâk'ın ise bu rivayete eserlerinde yer verdiklerine veya bu konuda açık bir değerlendirmede bulduklarına dair bir tespite ulaşılamamıştır.

Hız. Ömer'in hadis rivayetini azaltma yönünde kullandığı ifadeler bazen اقلوا الحديث, bazen اقلوا الرواية şeklinde geçmektedir.¹²⁸ Burada اقلوا (azaltın) kelimesinin اقلوا (okuyun) olarak yer aldığına dair bir değerlendirmeye rastlansa da¹²⁹ erişilen kaynaklar çerçevesinde yapılan incelemede bu varyantı açık biçimde teyit eden bir kayda ulaşılamamıştır. Zehebî, bu rivayeti Hz. Ömer'in ve bazı sahâbîlerin görüşü çerçevesinde değerlendirerek, o dönemde hadis rivayetlerinin azlığı ve uydurma rivayetlerin çokluğu bağlamında bir çıkarım yapmıştır.¹³⁰ Öte yandan Ebû Hüreyre kanalıyla nakledilen rivayette, Hz. Ömer'in halifelğe geçişinden sonra hadis rivayetini yalnızca kendisiyle amel edilenler hariç azaltmasını emrettiği belirtilmiş;¹³¹ doğrudan bir yasaklama konu edilmemiştir. İbnü'l-Cevzî ise bu tür rivayetleri mevzû olarak değerlendirmiştir. Mevzû olduğu ileri sürülen yukarıdaki rivayetin ise isnadının Düceyn Ebû'l-Gusn sebebiyle zayıf olduğu belirtilmiştir.¹³²

4. Hz. Ömer'e Nispeti Tartışmalı Rivayetler

Bazı rivayetlerin Hz. Ömer isnadıyla aktarılması onun isminin senede sonradan eklenmiş olabileceğini düşündürülebilir. Bu eklemenin rivayeti güçlendirme ve otorite kazandırma amacı taşıdığı da değerlendirilebilir; zîra Hz. Ömer'in adı, rivayete hem güvenilirlik hem de itibar kazandırması makul görülebilir. İbnü'l-Cevzî, bu rivayetleri mevzû olarak kaydetmiş olsa da, metinlerin farklı senedlerle desteklenmesi, isnadın güvenilirliği ile metnin doğruluğu arasında ayırım yapılmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, aşağıda ele alınacak rivayetler, yalnızca isnad zincirleri açısından değil aynı zamanda metinlerin farklı kaynaklar ve senedler üzerinden doğrulanabilirliği açısından da değerlendirilecektir.

4.1. İman ve Şirkin Etkilerinin Mutlaklığı

Münzir b. Ziyâd>Zeyd b. Eslem>Eslem>Ömer kanalıyla nakledilen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Allah'a şirk koşma-

¹²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. İhsan Abbâs (Beirut: Dâru Sâdır, 1387/1968), 6/87; Ebû Bekr b. Hemmâm Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Merkezî'l-Buhûs (Medine: Dâru't-Ta'sîl, 1434/2013), 10/346 (No. 21738); Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1985), 2/601.

¹²⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/56.

¹³⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2/601.

¹³¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2/601.

¹³² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 1/410 (No. 326).

nın hiçbir şey fayda vermeyeceği gibi imanla beraber hiçbir şey de zarar vermez.¹³³

Rivayetin Tahrîci: Bu rivayet Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târihu Bağdâd*'ından tahrîc edilmiştir.¹³⁴

Râvi Değerlendirmeleri: Zehebî, konu ile ilgili sened zikretmeden metnin bir kısmına değinerek tenkit edilen râvi hakkında bilgi vermiştir.¹³⁵ İbnü'l-Cevzî, Münzir b. Ziyâd aracılığı ile nakledilen bu rivayetin gerçeğe aykırı olduğunu belirtmiştir. Cerh ve ta'dîl âlimlerinden Amr b. Alî b. Bahr el-Fellâs (ö. 249/864), Münzir b. Ziyâd'ı *kezzâb*, Dârekutnî ise *metrûk* olarak nitelendirmiştir.¹³⁶

Süyûtî, rivayetin farklı varyantlarını senedleriyle birlikte zikretmiştir. Söz konusu varyantlar, isnad ve lafız farklılıkları dikkate alındığında, rivayet hakkında kesin mevzû hükmüne ulaşmayı güçleştirmektedir. Örneğin, Yahyâ b. Yemân>Süfyân>İbrâhim b. Muhammed b. Münteşir>Ebîhi>Mesrûk>Abdullah b. Amr kanalıyla gelen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Allah’a şirk koşmak hiçbir amele fayda vermez. İslâm ile birlikte hiçbir günah da zarar vermez.”¹³⁷ Buradaki senette yer alan Yahyâ b. Yemân hakkında hafızasının bir hastalık sebebiyle zayıfladığı belirtilmiş, ancak kendisi Müslim'in râvilerinden olup sika olarak değerlendirilmiştir.¹³⁸ Taberânî'nin konuyla ilgili yer verdiği rivayetlerde¹³⁹ kısmen mütâba'at olmakla birlikte Hz. Ömer'in yer almadığı görülmektedir. İbn Hacer, rivayetin Ya'kûb b. Süfyân>Haccâc b. Nasîr>Münzir b. Ziyâd>Zeyd b. Eslem>Abdullah b. Ömer senediyle nakledildiğini belirtmiştir.¹⁴⁰ Bu varyantta ise metin kısmı “İman ile birlikte hiçbir şey zarar vermez” ifadesi ile sınırlıdır. Her iki varyantta da rivayetin kusurunun Haccâc b. Nasîr veya Münzir b. Ziyâd'dan kaynaklandığı belirtilmiştir.¹⁴¹ Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813) ve İbn Hacer, illetin Münzir b. Ziyâd'dan kaynaklandığını vurgulamış, hadis âlimleri de onun rivayetlerinde uydurma haberler bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁴² Bu değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda, birçok varyantı aynı râviler aracılığıyla gelen rivayetin Zeyd b. Eslem üzerinden Eslem>Ömer vasıtasıyla değil, Abdullah b. Ömer aracılığıyla nakledildiği anlaşılmaktadır.

¹³³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/200 (No. 287).

¹³⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 7/139.

¹³⁵ Zehebî, *Telhîsu kitâbi'l-mevzû'ât*, 64.

¹³⁶ Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 2/154; İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, 8/152.

¹³⁷ Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Sa'd b. Abdullah el-Humeyd vd. (Riyad: y.y., 1430/2009), 13/504 (No. 14378).

¹³⁸ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/46-47.

¹³⁹ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/47.

¹⁴⁰ İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, 8/531.

¹⁴¹ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, 1/153.

¹⁴² İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, 8/152.

Münzir b. Ziyâd aracılığıyla nakledilen rivayetin farklı varyantlarla aktarılması, rivayetin sabitliği ve güvenilirliği açısından bir gösterge teşkil etmektedir. Bu durum, Hz. Ömer'in senede eklenmiş olabileceğini de göstermektedir.

4.2. Çocuğun İsimlendirilmesi Üzerinden Toplumun Uyarılması

İsmâil b. Ayyâş>Evzaî>Gayruhû>Zührî>Saîd b. Müseyyeb>Ömer isnadiyla nakledilen bir rivayette, “Hz. Peygamber’in (s.a.s.) eşi Ümmü Seleme’nin kardeşinin bir oğlu doğduğunda ona Velîd ismi verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bu durumu öğrenince yeni doğan çocuğa Firavunların isminden bir isim verildiğini ifade etmiş ve ümmetini, Velîd adında Firavun’dan daha kötü bir kişinin geleceği konusunda uyarmıştır.”¹⁴³

Rivayetin Tahrîci: Temel hadis kaynaklarından Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*,¹⁴⁴ ve Hâkim’in *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahihayn*’inde¹⁴⁵ olmak üzere farklı kaynaklarda da mevcut olan bu rivayet, *el-Mevzû'ât*’ta ‘Kitâbü'l-Fedâil’ başlığı altında zikredilmiştir. Zehebî ve İbn Arrâk, bu rivayete yer vermemiştir.

Râvi Değerlendirmeleri: Senette yer alan İsmâil b. Ayyâş, ileri yaşında hafızasının zayıfladığı ve rivayetlerinde hatalar yaptığı gerekçesiyle tenkit edilmiştir.¹⁴⁶ İbn Hibbân, söz konusu rivayetin batıl olduğunu, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) böyle bir ifade kullanmadığını ve Hz. Ömer’in de bu şekilde bir rivayet nakletmediğini belirtmektedir.¹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, İsmâil b. Ayyâş’ın her meseleden rivayet ettiğini kaydetmiştir.¹⁴⁸ İbnü'l-Cevzî, Velîd isminin nehyedilmesi ile ilgili bu rivayeti Evzaî’nin Zührî’ye sorduğunu onun da Velîd b. Yezîd halife olursa bu rivayet onu göstereceğini, aksi durumda olasılığın Velîd b. Abdülmelik’i işaret edeceğini zikretmektedir. Buna göre rivayetin sahih olmadığı, ancak söz konusu olay gerçekleşirse sübut kazanabileceği ifade edilmektedir.¹⁴⁹

Ayrıca Velîd b. Müslim>İsmâil b. Ayyâş>Evzaî>Zührî>Saîd b. Müseyyeb>Ebû Hüreyre kanalıyla merfû olarak nakledilen rivayet, Hâkim en-Nîsâbü’rî (ö. 405/1014) tarafından olumlu değerlendirilmiş ancak Ebû Hüreyre kanalıyla gelen rivayetin şaz olduğu belirtilmiştir.

İbn Hacer, söz konusu rivayetin mevzû olmadığını *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi ‘an Müsnedi Ahmed* adlı eserinde ilk rivayet olarak ele

¹⁴³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/244 (No. 330); 2/301 (No. 867).

¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/265 (No. 109).

¹⁴⁵ Ebû Abdillâh Hâkim Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1409/1990), 3/539 (No. 8509).

¹⁴⁶ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 1/132.

¹⁴⁷ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 1/133; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/244 (No. 330); 2/301 (No. 867).

¹⁴⁸ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 1/133.

¹⁴⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/245.

almıştır.¹⁵⁰ Ona göre, İbn Hibbân'ın rivayetin sahih olmadığına dair kanaati, rivayetlerin yeterince incelenmemesinden kaynaklanan temelsiz bir yaklaşımdır.¹⁵¹ İsmâil b. Ayyâş hakkında yapılan değerlendirmelerin kabul edilir bir yönünün olmadığını ifade eden İbn Hacer, onun Şam halkından rivayetlerinin sahih ve güvenilir olduğunu vurgulamıştır. Genç yaşında güvenilir bir râvi olarak kabul edilen İsmâil b. Ayyâş'ın ileri yaşında rivayetlerini karıştırmış olabileceğini belirten İbn Hacer, İbnü'l-Cevzî'nin söz konusu rivayeti karıştırmış veya ekleme yapmış olmasının, rivayetin uydurma kabul edilmesini gerektirmediğini ifade etmiştir.¹⁵² Ayrıca Velîd b. Müslim>İsmâil b. Ayyâş> Evzaî>Zührî>Saîd b. Müseyyeb>Ebû Hüreyre kanalıyla merfû olarak nakledilen rivayet, Hâkim en-Nîsâbüri tarafından da sahih kabul edilmiş,¹⁵³ Ancak Ebû Hüreyre kanalıyla gelen rivayetin şaz olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁴

Yukarıdaki değerlendirmeler dikkate alındığında, İsmâil b. Ayyâş'ın ileri yaşlarda hafızasının zayıflaması ve rivayetlerinde yaşanan karışıklıklar nedeniyle eleştirildiği anlaşılmaktadır. İbn Hacer, Şamlı olmayanlardan naklettiği rivayetler dışındaki dönemde, erken dönem hadis âlimlerinin onun hakkında olumsuz bir kanaat ortaya koymadığını vurgulamaktadır.¹⁵⁵ Yapılan tenkitlerin çoğu, Medinelî ve Mekkelî güvenilir râvilerden nakledilen nadir hatalardan kaynaklanmıştır. Öte yandan, Şam ehlinen naklettiği rivayetler nedeniyle güvenilir kabul edilmiştir. Ya'kûb b. Süfyân da, İsmâil b. Ayyâş'ın bazı münekkitler tarafından eleştirildiğini, ancak adil, güvenilir ve Şam ehlinen hadis rivayeti konusunda en bilgili râvilerden biri olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁶ Senette bulunan Evzaî'nin Şam ehlinen olması dikkate alındığında, rivayetin sıhhatinde herhangi bir sorun bulunmadığı anlaşılmaktadır.

İsmâil b. Ayyâş'ın güvenilir bir râvi olduğu ve rivayetini Şamlı Evzaî aracılığıyla naklettiği sabit olduğu; ancak bazı kaynaklarda rivayetinde yalnız kaldığı ileri sürülmüştür. İbn Hibbân ve İbnü'l-Cevzî'ye göre, İsmâil b. Ayyâş, Şam ehlinen naklettiği rivayetlerde teferrüd etmiştir. İbn Hacer ise yalnızca Hz. Ömer aracılığıyla nakledilen rivayette teferrüd bulunduğunu, diğer rivayetlerinde böyle bir durumun olmadığını ifade etmektedir.¹⁵⁷ Ayrıca, İsmâil b. Ayyâş'tan rivayet eden Velîd b. Müslim, Bîşr b. Bekr, Hakl

¹⁵⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi 'an Müsnedi Ahmed* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1399/1980), 6.

¹⁵¹ İbn Hacer, *el-Kavlü'l-müsedded*, 12.

¹⁵² İbn Hacer, *el-Kavlü'l-müsedded*, 12.

¹⁵³ Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, 3/539 (No. 8509).

¹⁵⁴ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/101.

¹⁵⁵ İbn Hacer, *el-Kavlü'l-müsedded*, 13.

¹⁵⁶ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/99.

¹⁵⁷ İbn Hacer, *el-Kavlü'l-müsedded*, 13.

b. Ziyâd ve Muhammed b. Kesîr'in Evzaî'den naklettiği mütâbî rivayetler de mevcuttur;¹⁵⁸ ancak bu râvilerin rivayetleri arasında bir ittifak bulunmamaktadır. Aynı rivayet, Hz. Ömer'in bulunmadığı bir senedle mürsel olarak da nakledilmiştir.¹⁵⁹ Süleyman b. Abdîrahmân>İsmâil b. Ayyâş>Evzaî>Zührî>Saîd b. Müseyyeb kanalında rivayetin metni sahih olmasına rağmen Hz. Ömer senette yer almamaktadır. Bu varyantta Hz. Peygamber (s.a.s.), Velîdismi verilen bebeğin Abdullah olarak değiştirilmesini emretmektedir.¹⁶⁰ Beyhakî, Bişr b. Bekr ve Velîd b. Müslim>Evzaî>Zührî>Saîd b. Müseyyeb kanalıyla nakledilen rivayeti sahih ve mürsel olarak değerlendirmiştir.¹⁶¹ Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde Ebü'l-Muğîre>İsmâil b. Ayyâş>Evzaî>Zührî>Saîd b. Müseyyeb>Hz. Ömer kanalıyla nakledilen rivayette ise Hz. Ömer'in senede hataen eklendiği belirtilmiştir.¹⁶² Mürsel olduğu belirtilen rivayetlerde Hz. Ömer senette zikredilmemektedir. Bu bağlamda, Süleyman b. Abdîrahmân ve Ebü'l-Muğîre yollarıyla nakledilen rivayetlerde Hz. Ömer'in isnada eklenmiş olduğu anlaşılabilir, dolayısıyla rivayetin Hz. Ömer adına yapılmış bir eylemi yansıtmadığı görülmektedir. Dârekutnî, İsmâil b. Ayyâş dışında, Evzaî>Zührî>Saîd b. Müseyyeb kanalıyla rivayeti nakleden diğer râvilerin senedlerinde Hz. Ömer'in yer almadığını ve doğrusu da bu olduğunu ifade etmiştir.¹⁶³ Mevzû rivayetler arasında zikredilen bu hadisin İsmâil b. Ayyâş dışındaki birçok râvî aracılığıyla da nakledildiği görülmektedir; ancak mevcut diğer tarikler bütüncül olarak değerlendirilmemiştir. Rivayette Hz. Ömer'in senette bulunmaması veya rivayetin doğrudan onun aracılığıyla nakledilmemesi, hadisin mevzû olduğu anlamına gelmemektedir. Zîra rivayet, farklı isnadlarla birlikte ele alındığında mevzû olmadığı anlaşılacaktır.¹⁶⁴ Öte yandan, Hz. Ömer'in senede eklenmiş olduğu varyantlar, rivayetin ona nispet edilemeyeceğini göstermektedir. Bu ekleme, hadisin merfû olduğunu güçlendirme amacıyla râvî tarafından yapılmış olabilir. Bununla beraber rivayetin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) aitliğinin tespitinde râvî unsurunun önemini ortaya koymaktadır.

Hadis senedindeki râvilerin birbirleriyle ilişkileri, çağdaşlık durumları, rivayet etme sıklıkları ve cerh ile ta'dîl durumları, isnadın değerlendirilmesinde belirleyici unsurlardır. İsmâil b. Ayyâş tarihiyle nakledilen söz konusu hadisin senedinde, Hz. Ömer'in eklenmiş olması, rivayette bulunan Saîd

¹⁵⁸ İbn Hacer, *el-Kavlü'l-müsedded*, 13.

¹⁵⁹ Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâridetü fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye*, thk. Mahfuzurrahmân Zeynullah es-Selefi vd. (Riyâd: Dâru Taybe, 1404/1985), 2/159.

¹⁶⁰ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 1/101.

¹⁶¹ Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*, thk. Abdülmü'tî Kal'acî (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1407/1988), 6/505.

¹⁶² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/265.

¹⁶³ Dârekutnî, *el-İlel*, 2/159.

¹⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 1/245.

b. Müseyyeb ile bağlantılıdır. Senede Hz. Ömer'in eklenme sebebinin kasıtlı veya hataen olup olmadığı tartışılrsa da, eklemeyi yapan râvinin Saîd b. Müseyyeb ile Hz. Ömer arasındaki bilgi akışına vakıf olduğu anlaşılacaktır. Saîd b. Müseyyeb'in rivayeti, Hz. Ömer aracılığıyla değil, doğrudan Ümmü Seleme'den naklettiği belirtilmelidir; bu durum, onların çağdaş olmalarıyla da desteklenmektedir. Zîra Saîd b. Müseyyeb, Ümmü Seleme'yi görmüş ve ondan hadis rivayet etmiştir. İbn Hacer, İbn İshâk>Muhammed b. Amr b. Atâ>Zeyneb bint Ümmü Seleme>Ümmihâ isnadıyla bu rivayetin râvisinin Ümmü Seleme olduğunu farklı bir senedle de tespit etmiştir. Beyhakî ise Ma'mer>Zührî>Saîd b. Müseyyeb isnadıyla nakledilen rivayeti mürsel ve hasen olarak değerlendirmiştir.¹⁶⁵ Bu çerçevede, yukarıdaki değerlendirmeler ışığında *el-Mevzû 'ât'*'ta Hz. Ömer isnadıyla yer alan merfû rivayetlerin isnad yapıları toplu olarak aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2: *el-Mevzû 'ât'*'ta Hz. Ömer İsnadıyla Kayıtlı Merfû Rivayetler

Tema	<i>el-Mevzû'ât</i>	Mükerrer	Temel Problem	Nihai Sınıf	Gereğe
1 Hz. Peygamber'e Yalan İsnad Edilmesi	1/55 (No. 48)		Râvi zayıflığı	İsnadı Zayıf	Senette Düceyn Ebû'l-Ğusn'un zayıf kabul edilmesi sebebiyle
2 Hz. Peygamber'e Yalan İsnad Edilmesi	1/55 (No. 49)	✓	Râvi zayıflığı	İsnadı Zayıf	Senette Düceyn Ebû'l-Ğusn'un zayıf kabul edilmesi sebebiyle
3 Hz. Peygamber'e Yalan İsnad Edilmesi	1/56 (No. 50)	✓	Râvi zayıflığı	İsnadı Zayıf	Senette Düceyn Ebû'l-Ğusn'un zayıf kabul edilmesi sebebiyle
4 İman ve Şirkın Etkilerinin Mutlaklığı	1/200 (No. 287)		Nispet arzısı	Hz. Ömer'e Nispeti Tartışmalı	Rivayetin farklı râvilere nispet edilmesi sebebiyle
5 Çocuğın İsimlendirilmesi	1/244 (No. 330)		Nispet arzısı	Hz. Ömer'e Nispeti Tartışmalı	Rivayetin farklı râvilere nispet edilmesi sebebiyle
6 Çocuğın İsimlendirilmesi	2/301 (No. 867)	✓	Nispet arzısı	Hz. Ömer'e Nispeti Tartışmalı	Rivayetin farklı varyantların farklı râvilere nispet edilmesi sebebiyle
7 Takvânın Akıl ve Kalp Merkezli Olması	2/268 (No. 361)		Râvi arzısı	Mevzû	Senette İbn Sem'an'ın yalancılıkla itham edilmesi sebebiyle
8 Cinlerin Peygamberlerle İrtibatı	1/333 (No. 417)		Râvi arzısı	Mevzû	Senette İshâk b. Bişr'in metruk olarak itham edilmesi sebebiyle
9 İlim Meccisinin Fazileti	2/362 (No. 444)		Râvi arzısı	Mevzû	Birden fazla râvinin yalancı ve metruk olarak nitelendirilmesi sebebiyle
10 Hidayet ve Sapıklığın İlahî İlişkisi	1/447 (No. 529)		Sened arzısı	İsnadı Zayıf	Senette inkıtâ olması sebebiyle
11 Ehl-i Beytin Fazileti	3/101 (No. 641)		Râvi arzısı	Mevzû	Senette Hasan b. Ubeydullah'ın yalancılıkla itham edilmesi sebebiyle
12 Ehl-i Beytin Fazileti	2/209 (No. 764)	✓	Râvi arzısı	Mevzû	Senette Amr b. Ziyâd'ın yalancılıkla itham edilmesi sebebiyle
13 Ehl-i Beytin Fazileti	2/209 (No. 765)	✓	Râvi arzısı	Mevzû	Senette Amr b. Ziyâd'ın yalancılıkla itham edilmesi sebebiyle
14 Ehl-i Beytin Fazileti	2/230 (No. 784)	✓	Râvi arzısı	Mevzû	Senette Amr b. Ziyâd'ın yalancılıkla itham edilmesi sebebiyle
15 Fetihlerin Gerilemeyle İlişkilendirilmesi	2/286 (No. 852)		Râvi arzısı	Mevzû	Senette Mûsâ b. İbrâhîm'in metruk olarak itham edilmesi sebebiyle
16 Fetihlerin Gerilemeyle İlişkilendirilmesi	2/322 (No. 890)	✓	Râvi arzısı	Mevzû	Senette Ebû 'Aseme'nin metruk olarak itham edilmesi sebebiyle
17 Esir Düşmenin Namazı Etkilemesi	2/622 (No. 1195)		Râvi arzısı	Mevzû	Senette Ebân b. Muhtabber'in münker rivayetler nakletmesi sebebiyle
18 Kadının İbadet Hayatına Engel Olması	3/38 (No. 1246)		Râvi arzısı	Mevzû	Birden fazla râvinin yalancı ve metruk olarak nitelendirilmesi sebebiyle
19 Kıyametin Helak Sıralamasıyla Sunulması	3/153 (No. 1366)		Râvi arzısı	Mevzû	Birden fazla râvinin münker rivayetler nakletmesi sebebiyle
20 İnsan Canına Kastetmenin Sorumluluğı	3/314 (No. 1547)		Râvi zayıflığı	İsnadı Zayıf	Birden fazla râvinin zayıf kabul edilmesi sebebiyle
21 İnsan Canına Kastetmenin Sorumluluğı	3/315 (No. 1548)	✓	Râvi zayıflığı	İsnadı Zayıf	Birden fazla râvinin zayıf kabul edilmesi sebebiyle
22 Tevbenin Kıyamette Tasvir Edilmesi	3/439 (No. 1585)		Râvi arzısı	Mevzû	Senette Ahmed b. Abdullah'ın yalancılıkla itham edilmesi sebebiyle
23 Zikrin Duadan Üstün Görülmesi	3/421 (No. 1654)		Râvi zayıflığı	İsnadı Zayıf	Senette Sâfân b. Ebî Sahbâ'nın zayıf kabul edilmesi sebebiyle
24 Allah'ın isimleriyle yapılan duanın fazileti	3/439 (No. 1670)		Râvi arzısı	Mevzû	Senette Ahmed b. Abdullah'ın yalancılıkla itham edilmesi sebebiyle

¹⁶⁵ İbn Hacer, *el-Kavlü'l-müsedded*, 15.

Sonuç

İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'ât* adlı eseri, sahih hadisleri uydurma rivayetlerden ayırmak amacıyla kaleme alınmıştır. Müellif, eserine dâhil ettiği rivayetleri değerlendirirken, senette yer alan râvilerin yalan veya fiske ile itham edilmeleri, meçhul olmaları ya da senetteki kopukluk gibi durumları esas alarak mevzû hükmü vermekten çekinmemiştir. Bununla birlikte, râvilerin değerlendirilmesinde her zaman objektif ölçütleri esas almadığı için eser eleştirilere konu olmuştur. Hz. Ömer'e nispet edilen bazı rivayetler de bu kriterler çerçevesinde incelenmiş ve eserde mevzû olarak kaydedilmiştir.

İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'ât*'inde Hz. Ömer isnadıyla “mevzû” başlığı altında kaydedilmiş 24 merfû kayıt tespit edilmiştir. Bunların 8'inin lafız ve râvi farklılıklarından kaynaklanan mükerrer kayıtlar, ayırıştırma sonucunda 16 benzersiz rivayet olduğu görülmüştür. Rivayetlerin iman, ahlâk, ilim, ahkâm, tarih ve fiten gibi temalarda yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. İnceleme sonucunda bu rivayetlerin 10'u mevzû olarak değerlendirilmiş, 6 rivayet hakkında ise mevzû hükmünün kesinleşmediği tespit edilmiştir. Mevzû hükmü kesinleşmeyen rivayetlerde metin mevcut olmakla birlikte isnad zayıflığı, inkıtâ veya Hz. Ömer'e nispet problemi belirleyici olmuştur. Bu gruptaki bazı rivayetlerin lafzen Hz. Ömer'e ait olduğu, bazılarının ise farklı râvilere isnad edilmesi sebebiyle aidiyetinin tartışmalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular, *el-Mevzû'ât*'ta yer alan rivayetler için mevzû hükmünün her durumda aynı kesinlikte tesis edilemediğini ortaya koymaktadır.

Hz. Ömer'e nispet edilen mevzû veya mevzû olduğu ileri sürülen rivayetler incelendiğinde, çoğunlukla râvi faktörünün belirleyici olduğu görülmektedir. Bazı rivayetlerde, ya cerh edilmiş râvilerin aktardığı senedler ya da sıhhat açısından şüphe oluşturmeyen yollar kullanılmıştır. Metni değişken veya senedi uydurma olan rivayetlerde ise hem isnad hem içerik güvenilirliği tam olarak sağlanamamıştır. Merfû rivayetlerde bazı örneklerde teferrüd gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, bazı rivayetlerde hem sened hem metin sağlam görünmekle birlikte Hz. Ömer'in isnada eklenmiş olması ihtimali bulunmaktadır. Metni sabit ancak senedi zayıf olan rivayetlerde, farklı varyantların karşılaştırılması sonucunda rivayetin içeriğinin mevcut olduğu, ancak Hz. Ömer'e nispet edilen isnadın güvenilirliğinin sınırlı olduğu görülmüştür.

Hz. Ömer'e mevzû olarak isnad edilen rivayetlerde özellikle onun kaza ve fetva fonksiyonunu zedelemeye yönelik uydurma rivayetler sınırlı da olsa dikkat çekicidir. Nitekim “Esir serbest bırakılana kadar veya ölünceye kadar namazları iki rekât kılar.” rivayetinde Hz. Ömer'in sahih haberleri aktarma işlevi üzerinden dolayı olarak fikhî fonksiyonuyla bağlantı kurulmuştur. Buna göre esir durumundaki bir kişinin namazlarını kısaltması

gerektiği belirtilerek, Hz. Ömer aracılığıyla bu uygulama meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu tür haberler, uydurma isnadların aksine, Hz. Ömer aracılığıyla nakledilen ve delil olarak yararlanılan uygulamaların aktarımını zedelediği görölmüşür. Bunun dışında, diğer mevzû rivayetlerin uydurma niteliklerinin belirli bir saiki bulunmadığı ve sahih rivayetlerle benzer özellikler taşıdığı görölmüşür. Bu bulgular, Hz. Ömer örneğinde olduğu gibi diğer sahâbîlere nispet edilen mevzû rivayetlerin de yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla, her sahâbîye ne kadar mevzû rivayet isnad edildiği ve bu rivayetlerin mevzû, zayıf veya sahih olup olmadığı titizlikle gözden geçirilmelidir. Sahâbeye nispet edilen bu tür rivayetlerin başka araştırmalarla belirlenip tashih edilmesi, hadis ilmine önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Merke-zü'l-Buhûs. 10 Cilt. Medine: Dâru't-Ta'sîl, 1434/2013.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-İlel ve ma'rifeti'r-ricâl*. thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs. 3 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Hânî, 1421/2001.

Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstilahları Sözlüğü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1987.

Bağcı, Musa. *Hadis Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*. thk. Abdülmü'tî Kal'acî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/1988.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Kâhire: Merkezü Hicr, 1432/2011.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *Şuabü'l-îmân*. thk. Abdülalî Abdülhamîd. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Târihü'l-kebir*: 8 Cilt. Haydarâbâd: Dâru'l-Meârifî's-Osmâniye, 1412/1993.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Halku ef'âli'l-ibâd*. thk. Abdurrahman Ümeyre. Riyâd: Dâru'l-Meârifî's-Su'ûdiyye, ts.

Cûzekânî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. İbrâhim b. Hüseyin. *el-Ebâtîl ve'l-menâkir ve's-sihâh ve'l-meşâhîr*. thk. Abdurrahman b. Abdülcebbâr el-Feryûî. Riyâd: Dâru's-Sumey'î, 1422/2002.

Çap, Sabri. *Hadis İlminde Merfû-Mevkuf İlişkisi*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020.

Çelik, Ali. "Hz. Ömer'in Hadisçiliği". *Süleyman Demirel İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1995), 253-275.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer. *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Abdurrahim Muhammed el-Kaşgarî. 3 Cilt. Medine: Mecelletü'l-Câmi'atü'l-İslâmî, 1401/1982.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer. *el-İlelü'l-vâridetü fi'l-ehâdisü'n-nebevîyye*. thk. Mahfuzurrahmân Zeynullah es-Selefî vd. 15 Cilt. Riyâd: Dâru Taybe, 1404/1985.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfyâ'*. 10 Cilt. Mısır: Matba'atü's-Sa'âde, 1393/1974.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *İhyâü ulümi'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1431/2010.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah en-Nisâbü'rî. *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1409/1990.

Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târihu Bağdâd*. thk. Mustafa Abdülkadîr Atâ. 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2004.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. 9 Cilt. Beyrut: Kütübü'l-İlmiyye, 1416/1997.

İbn Arrâk, Ebû'l-Hasen Nûruddîn Sa'düddîn Alî b. Muhammed b. Alî ed-Dımaşkî. *Tenzihü's-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ağbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a*. thk. Abdülvehhâb Abdüllatif vd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1398/1979.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman Ali b. Muhammed. *Kitâbü'l-Mevzû'ât mine'l-ehâdisi'l-merfûât*. thk. Nurettin Boyacılar. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü Edvâi's-Selef, 1386/1967.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman Ali b. Muhammed. *el-Mevzû'ât*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. 3 Cilt. Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1387/1968.

İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman et-Teymî. *el-Cerh ve't-ta'dil*. Haydarâbâd: Dâru'l-Meârifî'l-Osmâniye, 1371/1952.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Abdullah el-Kûfî. *el-Musannef*. thk. Sa'd b. Nâsır Ebû Habîb eş-Şisrî. 25 Cilt. Suûd: Dâru Künûzi İşbiliyâ, 1436/2015.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi 'an Müsnedi Ahmed*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1399/1980.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Lisânü'l-mîzân*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Matbûât, 1422/2002.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*. thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi. 2 Cilt. Riyad: Dâru's-Sumey'î, 1419/2000.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârif, 1392/1973.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1430/2009.

İbn Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *et-Târih*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî, 1398/1979.

İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk el-Abdî. *Müsnedü İbrâhim b. Ethem*. thk. Mecdî Seyyid İbrâhim. Kâhire: Mektebetü'l-Kur'an, 1431/2010.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyeti'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1387/1968.

Kutlay, Halil İbrahim. "Mevzû Hadislerin Tespit ve Tenkidinde Metin Bilgi ve Birikiminin Önemi". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 14 (2019), 386.

Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb. *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmud İbrâhim Zâyd. Haleb: Dâru'l-Va'î, 1395/1976.

Polat, Zeynep. "Esahhu'l-Esânîd Bağlamında Sâlim b. Abdullah ve İbn Şihâb ez-Zührî İlişkisi". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 70 (2024), 215-229.

Polat, Salahattin. *Metin Tenkidi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2020.

Süyûtî, Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekir. *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*. thk. Ebû Abdîrrahmân Salâh b. Muhammed. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1996.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Sa'd b. Abdullah el-Humeyd vd. 25 Cilt. Riyad: y.y., 1430/2009.

Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ. *es-Sünen*. thk. Beşar Avvad. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1415/1996.

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr Mûsâ b. Hammâd. *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*. thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1403/1984.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü'l-i'tidâl*. thk. Ali Muhammed Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1985.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Telhîsü Kitâbi'l-Mevzû'ât*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1417/1998.

Zühaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû*. 10 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 2003.

